

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Լ

Օ Ր Ե Գ Ի Բ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԱՆՈՒԷԼԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻՒԹԻՒՋԵԱՆ

ԱՇԱԽԵՐՏ ԱՐԲՈՒՆԻ ԲՃՇԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՅԻՆ

ԹԻՒ 7. ՑՈՒԼԻՍ 1.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

Ի ՂԱԼԱԹԻԱ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ց. ՄԻՒՀԵՆՏԻՍԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՏԻՈՑ ՓՈՂՈՑ ԹԻՒ 17.

1844

1844

1844

1844

1844

1844

Օ Ր Ե Վ Ի Ր

ԼՁԳԱՅԻՆ, ԸՌՈՂՋԱԿԸՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԸՆ

Ա. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 7.

1861

ՅՈՒԼԻՍ 1.

ԱԶԳԱՅԻՆ

Յունիս 10ին՝ Ըմենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրը՝ Բերայի Սուրբ Երրորդութեան Եկեղեցւոյն աօնախորհուրդները առթիւ Բերայ եկած ըլլալով, բարեհաճեցաւ պատուել իր բերկրառիթ այցելութեամբը եկեղեցւոյն ծոցը եղած Երեւեան վարժարանը, ուր յառաջագէտ ուսանողաց մէկը ի դիմաց աշակերտաց համառօտ բանախօսութեամբ մի մատուց խորին Սրբազնութեանը՝ իրենց խորին շնորհակալութեան հաւաստիքը: Հոս ակներեւ կտեսնուէր աշակերտին գեղեցիկ ուրիշ և առ յառաջագիմութիւն Ըղգիս արդէն իր սրահն մէջ արծարծել սկսած սերը. քանզի զուարթ հալեցուածով մը շնորհակալ կրկար Սրբազան Հօրմէն՝ թէ գիտէ որ Ըղգիս ճշմարիտ յառաջագիմութեանը միմիայն սրտաձառ՝ « գիտութեան զարգացումն և մտաց լուսաւորութիւնն է », և հետեւաբար չնայէր յինչ վարժարանաց յարատեւութեանը և արգիւնաւոր ընթացից մասին, որուն համար տարաւոր չունինք՝ տեսնելով իր գահակալութեան օրէն ցուցած կամքն ու ջանքը:

Ըհաւասիկ յիշեալսուղ՝ բայց հանճարեղ բանախօսութեան օրինակը, որ պատիւ կընէ Վարժարանին:

Ի ԲԵՐԿԻՍԱՌԻԹ ԱՅՅԵԼՍ

ԱՄԵՆԱԳԱՏԻՒ Տ. Տ. ՍԱՐԳՍԻ ՍՐԵՋԱՆ ԳԱՏԻԱՐԻԻ

Ի ՆԱՐԵԿԵԱՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆ ԲԵՐԱՅ

10 ՅՈՒՆԻՍ 1861

Եթեպայ Վարժարանս այսօր զուարթ կայտուանօք և սիրածարժ երգոց քաղցր հնչմամբ ընդ առաջ փութալով Սրբազան Հովնապետիդ՝ կողջունէ Ձեր խնդալիւր այցելութիւնը, կերանեն դողցես զիրենք սեամբ Վարժարանիս՝ ընդունիլ արժանաւորած տեսնելով զամենապատիւ Հայրդ, և իմ աշակերտակցացս ամեն մէկը ինծի պէս մոռցած իրենց անբաւականութիւնը՝ անզուսպ եռանդով մը և տեսակ մը նոր ուրախութեամբ յափըտակուած կցանկան իրենց խորին շնորհակալութիւնը յայտնել. և ահա, Վեհափառ Հայր, թարգման կացուցին զիս որ այս իրենց անկեղծ զգացման հաւաստիքը Ձեր Վեհափառ Սրբազնութեանը մատուցանեմ. զոր մեծ յօժարութեամբ ընդունելով գե

ղեցիկ յանդգնութեամբ մը կներկայու-
նամ Ձեր բարձր Վեհափառութեանը
ի դիմաց նոցին :

Սրբազան Հայր, այս երրորդ ան-
գամն է, որ հաճեցայք Ձեր որդւոցը
այցելութեան խոնարհիլ և մեր սրտին
մէջ տալաւորել ուսման ու գիտու-
թեան անուրանալի կարեւորութիւնը
և անոնցմէ ծագելիք մեծամեծ օգուտ-
ները, և թէ անոնցմով միայն պիտի
կարենամք մեր համար եղած փոյթե-
ւանդ ջանից պատասխանել : —

Երբ հաճեցէք ընդունել այս տը-
կար թարգմանութիւնս, և հաւատա-
ցէք. Վեհափառ Տէր, որ երջանիկ
ժամ մ'է այս մեղի համար և ձեր
ամեն մէկ զուարթ հայեցումքը մեր
համար թանկագին պարգևներ, քանի
գեղեցիկ ակնկալութեամբ կընու մեր
սիրտերը Ձեր վրայ տեսնուած ուսում
նասիրութեան գերաշխարհիկ ոգին.
քանզի գիտէք Քուբ որ Հայ Ազգիս
յանկալի վերանորոգութեան հախան
տարրը միմիայն գիտութեան զարգա-
ցումն ու մտաց լուսաւորութիւնն է,
և հետեւաբար գիտէք նաեւ որ բարե-
կարգ վարժարանաց անհնարին կարե-
ւորութիւն մը կայ, որք են անշուշտ
սրտն և խանձարուր նորոգման փա-
ռաց հայութեան. Չեզմով, Ամենա
պստիւ Հայր. քիչ ժամանակի չըջանի
մէջ սիրելի Հայր նոր փառաւորու-
թեանց բարձրացաւ, նոր մեծագոր-
ծութեանց արժանացաւ. Չեզմէ այն,
Ձեր ճշմարիտ ազգասիրութենէն յու-
սարի է նաեւ այնպիսի արժանայիշատակ
փառաց անգադար յարատեւութիւնը :

Կմաղթեմք ուրեմն որ հաճի՝ Նը-
կինք, զուարթ ու երջանիկ օրեր պար-
գեւել Ձեզ, և մեծաշուք Քահայիցդ
վրայ անյողգողք հաստատել յամերամս
ժամանակաց ի շուք, ի լոյս, և ի յոյս
յանկալի ապաւնեաց մեծի Հայ Ազգիս :
Ի դիմաց պաշխարայաց
Ինչպէս որ Վ. Տէօֆէթեան :

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԱՅ

Շատերը շատ տեղ կհարցնեն զար-
մացմամբ, թէ վարժարանները ինչու
այնչափ զգալի յառաջադիմութիւն մը
չեն ցուցաներ, ինչու աշակերտ չեն
կրնար մատակարարել Ազգիս. մինչդեռ
բաւական սաակ կլսանի անոնց համար :
Իրաւունք ունին. բայց խնդրելի է որ
անգամ մի խոր ուշադրութեամբ քըն-
նեն պատճառները, եղած խոչընդոտ-
ները և գառնան անոնց դարձանները
մտածող անձանց օժանդակ կանգնին
որչափ կարելի է նէ :

Ցաւալի է նախ որ Ազգային վար-
ժարանաց շատերը զուրկ են օրինաւոր
եկամութիւններէ. եկամութիւնն չսա-
տասխանէր իրենց ծախուցը. և հե-
տեւաբար կարօտ են ուսումնասիրելու
Նըձանց տրոց օգնութեանը. և քանզի
տուրքը կամաւոր բան մ'է, կնայիս
այս ամիս վարժարանին նիւթական պի-
տոյքը կկարենան հոգալ. իսկ միւսին՝
կտարտամին անցեալին մէջ եղած ար-
տաքին օգնութիւնը չըլլալուն. և ահա
ասանկով վարժարանին բարոյական վի-
ճակը կլիտանգի. դորձակալք կթուէ
նան իրենց վարձուց տարածիդ յապա-
ղումը տեսնելով, փոխանակ սրտեռան-
դին փութով իրենց պաշտաման մե-
ծութիւնը, պարտքը խորհելով՝ կսկսին
անձնական նեղութիւններով տանջիլ
և ահա այն ատեն ինչ արդիւնք կրնայ
յուսացուիլ այնպիսի վարժարանէ մը.
ուստի առաջին խոչընդոտ վարժարա-
նաց անարդիւնաւորութեանը և պատ-
ճառ անգոհացուցիչ վիճակին՝ եկամու-
տի անգոյութիւնն կամ նուազութիւ-
նըն է, որուն ստացմանը համար թաւ
ղական խորհրդաց շատերուն կողմէն
եղած ջանքերը արդարեւ խորին շնոր
հակալութեան արժանի են :

Երկրորդ՝ կիսափաքին շատերը, որ

ցերեկային վարժարանք մեծ արդիւնքներ ցուցանեն, ասի ինծի համար անհնարին է առ այժմ:

Քանի որ տղայք իրիկունները տուն կդառնան իրենց ծնողացը քով, որոնց շատերը ներուռի մեղքսն՝ տակաւին ուսման կարեւորութիւնը այնչափ չեն գգացած և հետեւաբար ալ չգիտեն յորդորել իրենց զաւակը ի սէր և ի փոյթ նորին:

Քանի որ տղայք քիչ մը յառաջանալուն պէս՝ կշտապեն ծնողք զանոնք ուրիշ գործերու զբաղեցնել աղքատութենէ ստիպեալ, և շատ անգամ անանկ գործերու, որ տղուն վարժարանին մէջ ընդունած թէ՛ վարուցը և թէ՛ ուսմանը չտատարելէն դատ՝ տարբեր ցուալի վիճակի մը կտանին կը մատնեն . . . . .

Քանի որ տղայք չեն շարունակէր ամեն օր դպրոց գալ զանազան պատճառանքներով, և այն իրենց պակասած օրերուն մէջ կորուստներ կընեն:

Քանի որ թաղական խորհրդոց շատերը չեն կրնար լիովին լեցնել աղքատիկ տղոց պիտոյքը, այսինքն՝ գրեթէ թուղթ, մելան, մանաւանդ գիրք, ուրով անանկները կարծես դատապարտուած են մեծ յառաջադիմութիւն մը չունենալու, զի տղան ուսմանը մը բաւական սովորէին ետքը երբ կկարօտի վարժութեան, որ գրքով կըլլայ, չկրնար պատրաստ ունենալ և կթուլանայ ի հարկէ:

Քանի որ դատաւորուաց և դատտիրարաց յաճախ փոփոխութիւն մը կտեսնուէր ցարգ շատ տեղեր, որ դատտիրարութեան միօրինակ ընթացք մը չըլլալուն՝ մեծապէս վնաս է վարժարանին:

Քանի որ աղջկանց վարժարաններու համար այնչափ մեծ փոյթ չկայ զանազան թաղերու մէջ, որոնց հաստատութիւնները թէ որ ասկից տասը տարի առաջ խորհուրէին, այժմ մանչ տղայոց վարժարանները ազատ կմնային

անարդիւն և անգոհացուցիչ զուրցուելէ: —

Ահա ասոնք և ասոնց նման ուրիշ ցաւալի պատճառներ վարժարանները այնչափ գոհացուցիչ և արդիւնաւոր վիճակի մը մէջ չեն ցուցաներ, և կը յուսահատեցնեն Աղգիս յառաջագիմութեանը ցանկացող սիրտերը, որոնց դարմանը պէտք չէ ուշացնել մեծ ջանքով, զի վարժարանները պիտի դարգացնեն Աղգս, ասոնց ծնունդները պիտի ծնանին Աղգիս ապագայ բարութիւնն ու փառքը:

Աւրեմն ամեն բանէ առաջ խնդրելի է թաղական խորհուրդներէն Ուսումնական պատկառելի խորհրդոյ միջոցաւ՝ փութալ ճգամբ չափ աղջկանց վարժարանաց հաստատութեան և արդիւնաւորութեանը համար, կրթել անոնց մէջ զանոնք, պատրաստել զանոնք մայրեր գիտցող իրենց պարտուցը և կատարող, սնուցանող այնպիսի օրգիններ, որ ըլլան օգտակար և պիտանի անդամներ Աղգիս: Օգտան վերջապէս թաղական խորհուրդք, որ երբ իգական սեռին դատտիրարութեան յառաջանալուն փոյթ չկայ, իգական սեռին գիտութեամբ լուսաւորութեանը խնամք չկայ, չկայ նաև արական սեռին ալ ասկից աւելի շարժում մը դէպ ի դատտիրարութեան ասպարէզը, չկայ նաեւ յոյս Աղգիս և ևս յառաջադիմութեանը, զի մեծ աւելնչութիւն ունի իգականին մոտաց լուսաւորութեանը հետ՝ արականին յառաջացումը, զի կիրթ և դատտիրարակեալ մայր մը հայելի է իր օրդւոյն դէպ ի բարին, զի կիրթ և դատտիրարակեալ մայր մը միայն գիտէ ծնողաց առ ծնեալ ունեցած անդաւնալի պարտաւորութիւնը, ահա դժբաղդաբար այսպիսի գովելի մարց նը ուաղութիւնն է, որ Աղգային վարժարաններուն ապարդիւն համբաւուելու դիտաւոր պատճառներուն մէկն եղած է իրաւամբ:

Սակայն՝ ի վերայ այս ամենայնի պետք է խոստովանել, որ Աղգային վարժարանք այս ամեն խոչընդոտները ունենալով՝ քիչ չատ արդիւնք ցուցած են և պիտի ցուցանեն ի շնորհս Սահմանադրութեան, որ ամեն աղգային գործքերը կարգի, կանոնի մէջ կահմանէ։ Ինչ՝ այս ամեն ապօրինաւոր ընթացքները բառնալու և անոնց տեղ բարեկարգ վիճակ մը հաստատելու աւերկնիտ ակնկալութեամբ կընու զմեզ։ Ուսումնական աշաւուրջ խորհուրդ մը կըմնայ Աղգային դատարարականութեան յառաջագիւմութեան վերաբերեալ ամեն հարկաւոր միջոցները ի գործ դնելու աստի մեղի կմնայ միայն մաղթել աւոնց համար, որ յաջողին իրենց խորհրդոցը մէջ, յաջողին այսպիսի փափուկ և ծանր գործ մը բարւոք և ըստ օրինի ի գլուխ տանել։

Արեւի ուրեմն այս համառօտ խորհրդածութեանը, որ մի միայն հանգարտեցնելու համար է այն սիրտերը, որոնք կաննջին ըսելով «վարժարանները ինչու այնչափ առաջ չեն երթար» և այլն։ Ահա այս իրենց հարցմանցը կարծեմ փոքր իշատէ պատասխան մը կրնան համարուիլ մեր այս քանի մը տողերը. քանզի այս ցուցուած որոտ ճառները և ուրիշ ասոնց նմաններն են, որ անդի կուտան իրենց այսպիսի հարցմանցը. ասոնց ալ առաջը առնելու համար մեծ փայթ կտեսնուի Ուսումնական խորհրդոյն վերայ, որուն անորեկութեանը պէտք է համբերել բարեմիտ յուսով, գիտնալով որ մեծ գործեր մեծ ժամանակներու կկարօտին, և ընկերացած են իրենց հետ մեծ դժուարութիւններ, մանաւանդ մեր Աղգին դատարարականութեան ընթացից ուղղութեան ձեռնարկութեանը համար, որ աստքէն փլչելու վտանգի հասած խորիւրդ տուն մը՝ առանց քանդելու նորոգել ջանալու կնմանի։

ՏԱՃԱՐ ՄՈՒՍԱՅԻՑ

Իւրաքանչիւր Աղգային անհատի համար աղգային անհրաժեշտ պարտաւորութեանց բաշխում մի կայ, մէկը կը պարտի դրամական օգնութեամբ ստարել Աղգին, միւսը հանձարով, ուրիշը գրչով և կամ ուրիշ մէկ ձեռնհասութեամբ. և ահա այս պարտուց հանգանակութեամբ կօշտի Աղգը, կը յառաջագիւմէ Աղգը և կերջանկանայ անշուշտ։

Ուրեմն անարգ է այն, որ այս սիրելի բաշխմանը չմասնակցելով՝ անտարբերութեան ոգով ցրտացած է Աղգին սէրէն, Աղգին յառաջագիւմութեան փափաքէն, որուն իրացումը կարօտ է իւրաքանչիւր Աղգային անհատի ձեռնհաս օգնութեանը։

Օտսի քաջ գիտելով՝ միշտ փափաքելի է ինձ մասն ունենալ Աղգի աղգի աղգի կարօտութեանցը համար մատակարարեալ աղգի աղգի օգնութեանց մէջ. և ահա ասոր համար կը խորհիմ միշտ, այս փափաքս միայն լուցնել կոքնիմ, օգնել իմ Աղգիս կերպով մը, որ առ այժմ մի միայն կրնայ ըլլալ գրչով, և հետևաբար Հայրենեաց քաղցր սէրը առհասարակ ամենուն սրտին մէջ տարբացնելու համար հնարքներ որոնել ջանալով, որ կթուի ինձ թէ կրնայ մասնակցութիւն մի համարել Աղգային պարտաւորութեց պատշաճ տրամաբաշխութեանը։

Այս անգուստ փափաքանացս արդիւնքը կրնան վարկանել բարեմիտ Աղգայինք՝ «ՏԱՃԱՐ ՄՈՒՍԱՅԻՑ», որ այս անուամբ կխոստանայ Աղգիս օգտին, Աղգայինց զգացմանց շարժմանը ծառայել, և կերպով մը դէպ ի բարին, դէպ ի գեղեցիկն հակամիտելու ջանալ զԱղգայինս։

Տաճար Մոսայիցը, իր այս ընդհանուր անուամբը երբեմն երբեմն պիտի երեւան ելնէ զանազան աղգօգուտ

նիւթոյ մատակարարութեամբ, նոյն նիւթերուն պատկանեալ մասնաւոր անուններով:

Ըստից առաջինը եղած է «ԹԱՅԴԱՐԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԳՈՅԸ», որ իր սիրելի բու վանդակութեամբը կարծեմ՝ ոչ նուազ ընդունելութեան արժանի է, և որ կսիրելացնէ, կքաղցրացնէ, Հայրենասէր Հեղինակաց սիրավառ ոգին, ուրոնց ներողամտութիւնը կխնդրուի խոնարհութեամբ, ինչպէս խնդրուած է ալ նոյն խոյ տետրին «Ը» ին մէջ:

Բերկրութեամբ կրտեմ որ իմ երկիւղ՝ որ էր ուրիշի մը գրուածը անհրաման տղաբերէլ տալու համար, յընդունայնս եղև ամենեւին մեծաբայ Հեղինակաց բարեմտութեանը քով: մանաւանդ կուրախանամ որ կուրախանան անոնք իրենց առօգուտ Ըգգիւ և Հայրենեաց նուիրած գաշնակներնուն իրենց ծառայութեան բուն նպատակին հասնելը տեսնելով, և արգարև մեծ երջանկութիւն մ' է ասի ճշմարիտ Հայրենասիրի մը համար:

Ըբբունի Բժշկական Գորոցին Հայ աշակերտներէն Նէլայեան Ս. Սեւրովը՝ անցեալ ամսոյս վերջերը, Գլխորոցի տասնամեայ ընթացքն աւարտելով, Բժշկական բարձր արուեստին Սկսականն առնելու պատիւն ունեցաւ:

Սեծ բարեբաղդութիւն է ինձ՝ որ խմբագրութեան պատիւն ունենալովս, իմ աշակերտակից բարեկամացս յառաջագիմութեան վրայ զգացած խորին ուրախութեանս հաւաստիքը կարող եմ յայտնել և հետևաբար գրգռել զուրիշները որ ջանան ձեռք բերել այս պիտանի և պատուաւոր արհեստը, որով հետզհետէ շատնալով Հայ բժիշկները և հետևաբար աւելնալով բանիւ բուն անհատներու թիւը, իմ սիրելի

Ըգգիւ յառաջագիմութեան և լուսաւորութեան մասին ջանացողներն ալ առաւելուն:

Ըրդոյ խմբագիր Սիւրիկոյ պատուական ամսաթերթին:

Ըգգային որ և է օգտակար ծանօթութեանց հրատարակութիւնը ձեզի գեղեցիկ պարտաւորութիւն մը ընելէ նիդ գիտնելով, կը խնդրեմ հետագայ յօդուածիս տեղի մը շնորհէք հանդիսիդ էջերուն մէջ:

Սինչև այսօր մեր Ըգգային վարժարաններէն կրկնատումար համարակալութեան ուսումը չըգիտեմ ինչ պատճառաւ դուրս թողուած է, որով ալ չակերտք հինգ վեց տարի վարժարանոց մէջ զբաղելէն վերջը տակաւին եթէ հարկ ըլլայ վաճառականի մը գըրասենեակին մէջ գրագրութեան պաշտօն մը վարելու անկարող կըլլան: (Խօսքս ամեն վաճառականաց համար չէ, մերայնոց շատերն առանց կրկնատումարի պէտք ունենալու իրենց քմացը և խելքին համեմատ տոմարակալութեան իւրաքանչիւր որ զատ դրութիւններ ունին, որով չեմ յուսար թէ իւրեանց գործողութեանց ընթացքը միշտ շփութութենէ և անկարգութենէ ազատ ըլլայ:)

Ուստի չեմ կրնար առանց գովութեան յիշել Բերայի Թաղական Ժողովը որ լու նշմարելով այս պակասութիւնը իւրեանց վարժարանի ուսմանց ցուցակին մէջ չեն մտցեր Տոմարակալութեան գիտութիւնն ալ աւելցնելու: Ըմսոյն 29ին հինգշաբթի օրը նոյն գլխորոցին այցելու ըլլալու պատիւն ունենալովս, անոր թէ ներքին բարեկարգութեանը և թէ ուսանողաց պէս պէս ուսմանց մէջ ըրած յառաջագիմութեանը հետ միատեղ կրկնատումար համարակալութեան մէջ ալ ունեցած

զգալի յառաջագիծութիւնն ուրախութեամբ սրտի դիտեցի, որոյ համար յատկապէս Վարժարանին մեծարգոյ Տեսուչներուն իմ անկեղծ շնորհակալութիւնս կմատուցանեմ:

Այնիւ Բերացւոց այս ազգօգուտ տնօրինութիւնը մեր միւս Թաղական Ժողովներու ուշադրութեանը յանձնելով, կիսափաքիմ որ մանկուոյն ճրջ մարիտ օգուտը խորհելով, այս բարի օրինակին հետեւին իւրեանց վարժարանների մէջ Տօմարակալութեան ուսումնալ մոցընելու, որով մեր ամեն տղայքն ալ կանոնաւոր Տեսորակ բռնել սովորելով և իրենց փոքրիկ հասակէն առւտրական գործողութեանց վրայ քիչ շատ ծանօթութիւն մը առած ըլլալովն ապագային իրենց որքան օգտակար ըլլալը ամեն խոհական և ըւստաւորեալ մասց յայտնի է:

Ընդունեցէք Արգոյ հրատարակիչ իմ յարգանացս հաւատարիքը:

Խ. Ն. Ռուբինեանց:

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

Թոռալի և գեղեցիկացի իշխան Դեղոյ վրայ. ասոնց Բաղադրութիւնը և ասոնց ջոնիւն հասոյցած վնասներին:

Մեր երկու նախորդ Թերթերնուս մէջ բաւական խօսեցանք Թուալեւորի և գեղեցիկացուցիչ դեղոց Թէ բաղադրութեանը և Թէ անոնց առողջութեան հասուցած վնասներուն վերայ. ուստի այս անգամ առանց անոնց յատկութեանցը վերայ խօսելու, պիտի անցնինք ըստ խոստման մերում՝ բարոյական մասին, որուն ժառանգութիւնը պատճառ կուտայ ազատ մնալ ամեն տեսակ վտանգներէ և գեղութիւններէ այսինքն առողջական, բարոյական, և տնտեսական: Առողջական կըսեմ զի

անով պիտի պահուի մեր մարմինը առողջ վիճակի մէջ, նոյնպէս բարոյականն ալ կխոստանայ մեր իմացական գորութեանցը բարեխառնութիւնը, իսկ տնտեսական մասը պատճառ է, երկու առաջիններուն այսինքն առողջական և բարոյական մասանց ապահովութեան մէջ մնալուն:

Իրաւ է որ գեղեցիկութիւնը Թանկագին յատկութիւն մ'ըլլալէն զատ բոլոր աշխարհիս ալ սիրուն և հաճոյ երեւնալու՝ ամենէն գրաւիչ կերպն է բոլոր երանի է նա որ զանի ի բնէ կը ժառանգէ և միանգամայն գիտնալով անոր յարգը ու առողջութեանը անոր ալ քիչ շատ հմուտ ըլլալով ժամանակիս զանազան պարագայներէ յառաջ եկած խաչընդոտներուն դէմը կարենալով առնել, միշտ հաւասարակշռութեան մէջ կընեն իւր մարմինը, առնակ որ այն ժամանակը Թէ Ֆիզիքական և Թէ մտաւորական աշխատութիւնները մարմնայն կազմուածքին համեմատաբար կըլլան. ահա այս է առողջութեանը Թեան բուն իսկ հիմը և սկզբունքը, գիտութիւն մը՝ որ առհասարակ ամեն աստիճանի մարդոց հարուստի, աղքատի և այլն ամենուն համար անհրաժեշտ պէտք է. ուստի ներուր մեզ ըսել Թէ Ուսումնական Ժողովը պիտի չմոռնայ իւր հիմնական հրահանգներու մէջ տեղի տալ այս ուսմանը, որ կխոստանայ մարդուս ներկայ և ապագայ վիճակներուն բարելաւութիւնը. և որովհետեւ այս երջանիկ գիտութիւնը մարդոց մարմնայն առողջ վիճակ մը տալէն զատ անոր բարոյական մասին ալ աւելի բարգաւաճելու առաւել ևս կօչնէ, ուրեմն ի՞նչ պատճառ պիտի ունենանք ըսելու Թէ հիմայիւ հիմայ պէտք չունիմք անոր: Մարդուս իւր առած և բոլոր ընդունած կերակուրներն ալ բարեխառն, փոփոխական, հետեւաբար ստամոքսին ալ յարմար ըլլալով, և ասով

մարտոզութեան վերաբերեալ զանազան անհանգստութիւններէ աղատ մը նալով և մաքրութեան անգին և առողջարար յատկութիւնն ալ տիրապետելով ասանկի մը վերայ, և անշուշտ օգիտութենէ յառաջ գալիք հիւանդութիւններն իրեն համար օտար ըլլալով, և ապրելով հանգստութեան մէջ, անանկը պիտի ըլլայ աշխարհիս ամենէն հանգիստը և հետեւաբար ինքն իրմէ դո՛հ պիտի ըլլայ, և որովհետեւ ինքը՝ իրմէ դո՛հ է, ինքզինքը աշխարհիս ամենէն գեղեցիկը պիտի համարի, և այն պատճառաւ պիտի մըտածէ որ զինքը սիրող շատ պիտի ըլլայ, ինչպէս որ իրօք ալ այնպէս է. առանկով մտքի և խղճմտանքի հանգստութեան և խաղաղութեան մէջ պիտի ապրի. որոնք աշխարհիս ամեն տեսակ հարստութեան և թանկագին նիւթոյ ամենէն առաջին և գլխաւորն ըլլալէն զատ, ամենէն ապահով միջոցներն են այս զանազան հիւանդութեանց դէմը տունելու և շատ հիւանդութիւններէ աղատ մնալու :

Ոչ մէկը կրնայ ուրանալ որ երիտասարդութիւնը մարդուս այն երջանիկ սահմաններէն մէկն է որ նոյն իսկ կէտարգմանի գեղեցիկութիւն, զոր ապահով և մնայուն պահելու համար ըսած է երեւելի հեղինակին մէկը թէ գեղեցկացուցիչ գեղց ամենէն ընտիր գիւրին և միանգամայն ամենէն պարզ միջոցն է « մաքրութիւնը » : Ուստի մենք ալ ըստ կարի, առողջաբանութեան վերաբերեալ այս ամենահարկաւոր կէտին վերայ մէկ քանի խօսք ընել յարմար կդատեմք (խոստանալով ուրիշ անգամ այս ամենէն գլխաւոր կէտին վերայ ընդարձակ կերպիւ և մանրամասնաբար խօսելու) որ դժբաղդաբար սակաւք են զանի ունեցող և մանաւանդ գիտցող անկից յառաջ եկած աղէկութիւնները . . . :

Կան այնպիսի հիւանդութիւններ,

որ միջոցի մէջ բժշկաց առաջին զգուշանալիք կէտն է հիւանդին մաքրութիւնը, զի այն ժամանակը կարտաւորի հիւանդը մինչեւ անգամ օրը երկու անգամ ճերմակեղէն (չափազր) փոխել, ասով ըսել կուզեմ թէ այն տեսակ հիւանդութեան մը դէմը առնելու համար պէտք եղած գեղեցիկն առաջինը կամ մէկն ալ մաքրութիւնն է այն վերքերը որ մաքրութեան մէջ կը պահուին շուտով կգոցուին, այնպէս և վիրաբուժաց ամենէն աւելի ուշագիւր ըլլալու կէտերնին է՝ հիւանդին վերքերը միշտ մաքրութեան մէջ պահել :

Եթէ քիչ մ'ալուշաբուութեամբ քննելու ըլլանք այս մասը, շուտով պիտի հասկնամք և համոզուինք որ մաքրութիւնը մարդուս ամեն մէկ պարագային մէջ առաջին պէտքերէն մէկն է, որ և իցէ մէկը ծանր հիւանդութեան մը վտանգաւոր աստիճաններն անցունելէն ետքը անմիջապէս օգտւորութիւն կպատուիրէ բժիշկը և ի՞նչ պատճառաւ, միթէ ո՞չ մաքրութիւնը և զով օգտէրու համար :

Արդոյ ընթերցող, աչքիդ առջին բեր մինակ Կ. Պօլսոյ մէջ գտնուած զանազան աղագաց վիճակը և անոնց առողջութիւնը և գլխաւորապէս ի՞նչ տեսակ հիւանդութեան մէջ գտնուելնին, շուտով պիտի հասկնաս և աւելի պիտի համոզուիս եթէ փոքր ճանապարհորդութիւն մ'ալ ընելու որոշես զօրօրինակ Պէյօղլուէն Բիւլէ - Խարաշաճ, կամ Ունիսփանէն Բիւլէ - Լյո-պ : Իրաւ է որ մաքրութիւն ըսածնիս գեղեցկացուցիչ գեղց առաջինը կրնայ համարուիլ և է, բայց և այնպէս պէտք եղածիկուց սովորինք այս կէտին, զի ան տոներն անոր աղգեցութիւնը աւելի յայտնի կըլլայ, վասնորոյ պէտք է որ ծնողք, մանաւանդ մայրերն պիտի նալով այս սովորութենէ ծնանելիք աղէկութիւնները, զուտկներնուն՝ առնոյ մատղաշ հասակէն սկսելով

սովորեցնեն, քանզի աղայ մը թէ որ փափուկ հասակէն սովորի մաքրութեան, անկարելի է որ անկից ետքը մոռնայ անոր աղէկութիւնը, սոյն պատճառաւ, ասանկ մը ինչ վիճակի մէջ որ գտնուի հարուստ կամ աղքատ ամենեւին մի վախնար, ասկէց կրը նամբ նաեւ հասկնալ, ինչպէս որ շատ անգամալ զրուցած եմք թէ մինակ ստակն չէ ամեն բան բնոյն. կամե՛ նախ ալ զօրաւոր միջոցներէն մէկը կրնայ համարուիլ, ինչպէս նաեւ կրսէ ռամիկն « Բիսլի Ինսանիան, Ֆոգարէլէ Ելլահան » :

Վասնորոյ կըսեմ կրկին թէ գեղեցկացուցիչ դեղոց մէջ ամենէն առաջինը և գլխաւորը դասելու է մաքրութիւնը, որովհետեւ մաքրութիւնն է որ պատճառ կուտայ ազատ մնալու զանազան հիւանդութիւններէ, և ի՞նչ դժուարութիւն և ի՞նչ տարբերութիւն, մաքրութիւնը և անմաքրութիւնն երկուքն ալ մէկ մէկ սովորութիւններ են, մէկը աղէկ և քաջառողջութեան պատճառ, բայց միւսը՝ զանազան գէշութեանց, ուստի պէտք չէ որ ծնողք այս երկու սովորութեանց աղէկին ուշադիր ըլլան. քանի որ իրենք և իրենց զաւակները հանդիստ պիտի ըլլան մէկով և բոլորովին տարբեր կացութեան մէջ պիտի գտնուին միւսով, և թէ որ տնտեսութեան մէջ եղած տարբերութեամբը յայտնի կերպով և պարզ որոշելու ըլլանք, կը յուսամք թէ ալ ամենքնիս պիտի ջանանք այս կէտին աւելի ուշադիր ըլլալու :

Այս տարբերութիւնը կամ անմաքրութենէ ծագած հետեւեւութիւնները քանի որ զանազան հիւանդութեանց պատճառ կուտան և քանի որ ինչ և իցէ հիւանդութիւն ըսածնիս քիչ շատ վնասակար է մարդուս, թէ մարմնոյ և թէ ստակի կողմանէ, քանի որ փոքր հիւանդութիւն մ'անգամ առանց ըստակի չընտնար, թէ և շատ հիւան-

դութիւններ առանց բժիշկ բերելու կանցնին, բայց ի՞նչ կրսեա այն կորուսած ժամանակիդ, որ նոր քիչ շատ բան կ'ստատանայ, և քանի որ հիւանդ եղած ժամանակնիս մինակ ըրած փնասնիս և դեղերու համար վատնած ստակնիս չեն, ղի անոնք փնաս չեն համարուիր և հետեւաբար պէտք են, հապա ժամանակին կորուստն և դաշած նեղութիւննիս, պէտք է գործադիր ըլլանք մաքրութեան՝ ուշ գնելով անոր վերաբերեալ խրատներուն :

Արդ այս յօդուածէս պիտի հասկըցուի թէ բնական թուալէտի մէջ գործածուած զանազան կերպերն որչափ փնասակար են մարդուս քսակին և հետեւաբար անոր բարոյականին. ուստի կ'ընթացնեմ խօսքս՝ կրկնելով որ թուալէտի մէջ գեղեցկացուցիչ դեղ կոչուելը ըլլալու է մաքրութիւնը միայն և է. մաքրութիւնը կըսեմ այն թանկագին յատկութեանը համար՝ որ նոր առողջաբանութեան ամենագլխաւոր ճիւղն է և է պատճառ զանազան հիւանդութենէ ազատ մնալու և շատ հիւանդութեանց ալ դէմը առնելու ամենապարզ և ամենագիւրբին միջոց՝ երբոր դասէս և հետեւաբար տնտեսութեան բարեկամ, բարեկամ մի որ կ'ստատանայ մարդուս երկայնակեցութիւն. ուստի քանի որ բնագէտ գեղեցիկ երեւնալու ամենագիւրբին միջոց մ'ունինք, ի՞նչ պէտք ուրիշ արուեստական միջոցներու ձեռք զարնել օրոնք ամենայն կերպիւ փնասակար և վտանգաւոր են, կ'ստանգարեն անոնք մարդուս առողջական, բարոյական, և տնտեսական անգործութիւնը ¹ :

¹ Զառաջիկայ թուով մաքրութեան վերայ մանրամասնաբար խօսած ատեննիս, կը յուսամ թէ աւելի յայտնուի պիտի ըսածնիս և հետեւաբար աւելի քաջ պիտի համոզենք :

ԿՍՐԵԻՈՐ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Մայրաքաղաքիս արուարձաններէն մէկուն մէջ յետին աստիճան խեղճ վիճակի մէջ գտնուող ընտանիք մը, իմ ուշադրութիւնս գրաւելով՝ ըստ ինձ կարուոր խորհրդածութեան մը պատճառ եղած է։ Այս ընտանիքը բաւական ժամանակէ ի վեր աղքատասէր անձի մը շնորհիւ ձրի տան մը մէջ կրնա կէր երկու զաւակով, որ գրեթէ ամեն մէկ ամսոյն մէջ մէկ քանի օր անօթի անցունել սովորութիւն եղած էր, և թէ որ վերայիշեալ աղքատասէր անձին ընտանիքը և նոյնպէս անոր բարեկամները չօգնէին, տարակոյս չկար որ օր մը անօթութենէ մեռնէին։ Այս դժբաղդ ընտանեաց հայրը՝ անագորոյն մէկն ըլլալով ամառան մէկ քանի օրերուն մէջ վատակած սոսկը գինեւանց մէջ վատնելու վատ և վնասակար սովորութիւնն ունէր, գրեթէ իր ընտանեաց ոչինչ օգնութիւն մ'անգամ ընելու կարող չըլլալէն դատ, շատ գիշեր գինով և միանգամայն իւր ամենափառ բնաւորութեանը հետ դաժան բարբոսութիւն մ'ալ միացուցած կէծէր իր կինը, որ ի բնէ խոհեմ և հաւասարիմ էր։

Եւ ահա խեղճ կինը՝ որ մեծ համբերութեամբ այս ամեն անտանելի նեղութիւնները և բնական դուրս չար չարանքները կրէր, չէր համարձակէր և ոչ մէկ խօսք մ'ընելու, իր վատ և մոլի ամուսնոյն դէմ։

Ասիկայ՝ իր երկանը հարստահարութեանցը պատճառաւ, այս տարուան չըջանին մէջ մէկ քանի անգամ զաւակ անցընելէ ետքը յղի կմնայ։ Երեւակայէ լրգոյ ընթերցող մէկ անգամ թէ կին մը՝ որ ըլլայ յղի, շատ օր իր երկանը գինովութենէն ծնունդ առած նեղութիւնները կրէ, շատ գիշեր ծաբաւ, անօթի պաւկի, ծրագ կամ վառելիք չունենալուն համար շատ գիշեր ժամը

11½ ին անկողին մտնելէն և հետեւ պէս բոլոր այս անտանելի նեղութիւնները կրելէն ետքն ալ ժամանակ ժամանակ բարբարոսական կերպիւ ծեծ ուտելու դատապարտուած ըլլայ. մահաւանդ յղի եղած ատենները, և ամեն օր մոտատանջութեանց մէջ, զաւակացը օրական հաց հոգալու ետեւէ ըլլայ, որ քարէ սիրտ իրեն կարելիութեան չհրաւիրէ։

Եւ ահա յղութեանը ութերորդ ամսուան մէջ օր մը սաստիկ հիւանդութեան մէջ կկնայ, և ինչպէս որ ըսինք մէկն ալ չունենալով իրեն օգնական և դիտելով թէ հիւանդութիւնն առանց բժշկի կանցնի, երթալով հիւանդութիւնը կ'ձանրանայ և վերջերքիչ շատ հասկնալով որ բժշկին մինակ մէկ անգամ գալով ունեցած հիւանդութեանը դարման չալաի կրնայ ըլլալ և հետեւապէս ծախսի կարօտ է, չհամարձակիր և ոչ մէկու մը իր վիճակը յայտնել, վասնորոյ ունայն տեղը ընեմ կամ աղքատութեան հետ ունեցած ամօթը և տգիտութիւնը իր կենաց սահմանին վախճան տալու առիթ կըլլայ։

Կենացը վերջին ժամերուն մէջ որքան որ բարեկամի ձեռքը այն կողմը գտնուող բոլոր բժիշկները բերուած է ալ նե՛ հիւանդութիւնը ծանրացած և հիւանդութեանը տեսակէն վերջին աստիճան նիհարցած ըլլալով, ոչ մէկ օգնութիւն մ'ընելու կարող կըլլան բժիշկը. խեղճ կինը վերջապէս, առանց դարմանի, աղքատութենէ, վերջին աստիճան համեստութենէ, «գիլ»-ի եւ հետեւապէս իր ամուսնոյն բարբարոս և վատ բնաւորութենէ չարաչար կերպիւ տանջուելով կմեռնի, իւր երկու մանչ զաւակները որք և խեղճ վիճակի մէջ թողլով։

Այս ողորմելի ընտանեաց տաներէցը՝ իր աղքատասէր բնաւորութեամբը խոստացեր է, պղծիկ տղան կամ մարդասէր Սէկու մը յանձնել և կամ Սուրբ

Փրկչն Ազգային Հիւանդանոցը դնել աշխատիլ. բայց միւս տղուն, նոյնպէս ամուսնոյն համար անտարակոյս կրնամ ըսել թէ անկից ի վեր շատ գիշեր փողոցներու մէջ պառկած են քարերը իրենց համար անկողնի տեղ ծառայած :

Արդ՝ մեր բուն իսկ նպատակը մի նակ այս խեղճ ընտանեաց վիճակը նը կարագրել չէ, հապա զանի առիթ բռնելով, հետեւեալ գիտողութիւնն ընել. զոր համառօտիւ կհաղորդեմ դրեթէ բոլոր Թաղական Խորհրդոց, և երանի թէ մեր այս գիտողութիւնը Ազգասիրաց և Մարդասիրաց ուշադրութիւնը գրաւելով՝ ժամ առաջ պէտք եղած միջոցներն ի դորձ գնելու բարեհաճէին : Վասն զի եթէ ասոր նման փնտռելու ելլեմք, շատերն կգանեմք ամեն թաղերու մէջ, որ առանց օգնութեան մնալով, ունայն տեղը կամ աղքատութենէ ստիպեալ կմեռնին, և կամ չմեռնին ալ նէ՝ յետին աստիճան խեղճութեան մէջ կապրին :

Դպրոցներու մէջ գտնուող աշակերտաց շատերն ալ որ ծնողքներէն զատ, դպրոցին բոլոր տնօրէնները, դասատուները, իրենց համար մէկ մէկ պաշտպաններ ունին, կպատահի որ առանց բժիշկի և հետեւաբար առանց դարմանի մնալով, դպրոցին դասերէն և ընթացքէն ետ մնալու պատճառ ունենալեն զատ խեղճերուն հիւանդութեան սկիզբն աղէկ չնայուելուն կամ բոլորովին չնայուելուն կամ տարաժամ կմեռնին և կամ հին հիւանդութիւն մը վատորկելու պատճառ կունենան, որ այն հիւանդութեանց շատերը իրենց հնութեամբ անդարմանելի կրնան ըլլալ, որով ասանկները ողջ մեռեալներ կրնամք կոչել, որ մարդկային բնութեան անտանելի վիշտերէն առաջինը կամ գլխաւորը կրնայ համարուիլ :

Ուստի այս առթիւ՝ կառաջարկեմ բոլոր Թաղական Խորհրդոց որ ամեն

եկեղեցի և կամ գոնէ ամեն Թաղատուկ բժիշկ և վիրաբոյժ մ' ունենայ, զատ ամսականներով, ասով ըսել չեմ ուզեր որ շատ թաղերու մէջ գտնուող Հայ բժիշկները ձրիապէս այս ծառայութիւնն ընելու պատրաստ չեն, ոչ, ինչպէս որ շատ թաղերու մէջ շատ օրինակներ պակսած չեն. բայց սա կայ որ միևնաջ իրենց խմաց տրուած ժամանակը կրնան նայիլ և այն ալ Թաղին Եկեղեցիին կողմէն ըլլալու պայմանաւ, բայց ինչ պիտի ըսենք այն թաղերուն համար որոց մէջ կրնամ ըսել և ոչ մէկ բժիշկ մը կգտնուի, միթէ այս տեսակ թաղերու մէջ աղքատ հիւանդ չեն գտնուիր. ուստի այս պատճառաւ կը սեմ որ ամսականով ըլլայ թէ բժիշկը և թէ վիրաբոյժը, որովհետեւ այն առտեն, հիւանդին պէտք եղած ժամանակը անմիջապէս բժիշկը զանի խնամելու կստիպուի և կպարտաւորի առանց վայրկեան մ' անցնելու պէտք եղած դարմանն ընել անոր և ընել տալ :

Ոչ թէ ժամանակիս նեղութեանը համար, հապա բոլոր Թաղերուն և Եկեղեցիներուն ծանրութիւն մը չըլլալու համար, բժիշկին և վիրաբուժին տրուելիք ամսականներուն պատասխանող ձեռնհասութիւն մ' ունենալու համար կ'առաջարկեմ հետեւեալ միջոցը և կ'յուսամ որ ընդունելի ըլլայ :

Վմեն Թաղ ունենայ մէկ կամ երկու դեղանոցներ, որոնք աղքատիկ ընտանեաց համար ձրի դեղ տալու ծառայեն և բոլոր Թաղացիք իբրեւ մարդասիրական պարտաւորութեամբ մը ստիպուին իրենց համար բոլոր պէտք եղած դեղերը նոյն դեղանոցներէն առնել, ձգէ ուրիշ օտարներէ եղած առևտրոց չահ :

Եւ յուսամ որ այս միտքը, թէ բժիշկին, թէ վիրաբուժին և թէ ամեն մէկ դեղանոցին համար եղած բոլոր և ընդհանուր ծախսին փոխարէնը հանէ, ամենեւին տարակոյս չկայ ասանկ ըլլալուն, եթէ ամեն Թաղական Խորհուրդ

իր թաղի աղքատիկ ընտանեաց համար որոշած տուրքին մէջ փոքր և խիստ փոքր գումար մ'ալ այս մասին համար աւելցնէ, որ կրնամ ըսել թէ խիստ և ամենահարկաւոր պիտոյքներէն մէկն է:

Փառք Ամենակալին, որ Սահմանադրութեան երջանիկ արդիւնքները օր ըստօրէ աւելնալով և հետեւապէս հաւասարակութեան՝ Մեր վերայ ունեցած սէրը և համարմունքը շատնալով, Մեր կանգուն և կանգուն մնալուն պատճառ կուտայ:

Մարդասիրական յատկութիւնը և աղքատասիրութեան հետ ընկերացած առատաձեռնութիւնը, որ մեր սիրելի Ազգին համար օրհնեալ ժառանգ մ'եղած է, սկիզբէն ի վեր և ոչ մէկ աղքատ մը անխնամ մնացած է, դժբաղդաբար մնացեալներուն շատը կամ զինքը ճանցող չըլլալուն և կամ աղքատաց համար որոշ և ճիշդ ցուցակ մը չունենալնուս է. բայց այժմ, որ ի ջերմորհմամբ Սահմանադրութեան, ամեն մէկ թաղերու մէջ գտնուող աղքատաց ճիշդ ցուցակներն զատ զառ շինուեր, և ամեն մէկուն բուն իսկ վիճակն արձանագրուեր է, տարակոյս չկայ որ հետզհետէ աղքատիկ ընտանեաց թիւը պիտի պակսի և գտնուողներուն ալ ըստ պատշաճի և կանոնաւոր կերպիւ խնամք պիտի տարուի: Ուստի հաւանաբար կրկնեմ ըսածներս թէ

Ա. Ամեն թաղ ունենայ մէկ կամ երկու դեղանոց:

Բ. Ամեն դեղանոց մէկ բժիշկ, մէկ վիրաբոյժ, թոշակաւոր:

Գ. Դեղանոցները, թաղին մինակ աղքատիկ ընտանեաց դեղերը ձրի տալ ծառայեն:

Դ. Ամեն թաղի բոլոր Հայ ընտանիքները, իրենց թաղին աղքատաց այս մասին համար, օգնութիւն մ'ընելու նպատակաւ, իրենց համար պէտք եղած բոլոր դեղերը նոյն դեղանոցէն առնել ստիպուին և ուխտեն:

Ե. Մշտնջող բժիշկն և վիրաբոյժը թաղիս հիւանդները նայելու համար որոշեալ ժամեր պիտի ունենայ, ուստի թէ որ սոյն որոշեալ ժամերուն մէջ որ և իցէ մեկը՝ հիւանդի մը համար զինքը կանչէ, առած ստակը թաղիս այս մասին համար յատկացեալ սնտուկին ընծայէ մարդասիրաբար:

Զ. Բոլոր այս միջոցներն առ այժմ՝ այսպէս գործադրուեցէն ետքը, դեղանոցներուն հաստատ եկամուտ մը ձաբելու համար թաղական խորհուրդք թաղացւոց համար որոշուած տուրքին մէջ փոքր ինչ բան մ'ալ այս մասին համար աւելցնեն:

Է. Ամեն թաղ այս մասին համար որոշեալ և յատուկ սնտուկ մ'ունենայ:

Ը. Պէտք չեմ համարել զրուցել, որ դեղանոցին բոլոր վարչութիւնը, հաշիւն և այլն թաղական խորհրդոյ պաշտպանութեան ներքեւ ըլլայ:

Արդ՝ կ'յուսամ որ այս դիտողութիւնս և առաջարկութիւնս կրնա ուրիշ և ի գործ դնելու կաշխատին բարեջան թաղական խորհուրդք, օգնութեամբ մասնաւոր յանձնաժողովի, զանազան միջոցներ և կերպեր աւելցնելով:

Այս միջոցաւ կ'յուսամ որ Ազգին աղքատութեանը մեծ ծառայութիւն մ'ընած պիտի ըլլան և առիթ անոնց բարօրութեանն ու կենաց ապահովութեանը:

Ասով աղքատասիրութեան գլխաւոր պարտուց մեկը կատարած կըլլան, որ թէ առաջի գթութեանց Տէրօքը և թէ աշխարհի բոլոր աղքաց առջև գովելի և սիրելի ըլլալու առաքինական գործ մըն է:

Ո՛ր էր թէ լսել ըլլար մեր այս առաջարկութիւնը, և ինչ ժամանակէն պէտք էր ընդհանրորէն:

ՕՐՏԱԿԱՐ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԷՐ

Խօսակցութիւն ԺԱ.

1. Որ և իցէ մէկը, առանց բժիշկի հարցնելու ծով կրնայ մտնել:

— Ո՛հ, կրնայ ըլլալ որ առողջ կամ անանկ հիւանդ մ'ըլլայ, որուն յիրաւի ծով մտնելը օգտակար է, բայց շատ առողջներուն և շատ հիւանդներուն զանազան նկատմամբ փաստակար ըլլալուն համար կրտսմ որ ամեն ժամանակ որ և իցէ մէկը թէ՛ առողջ, թէ՛ հիւանդ ըլլայ, կ'արտաւորի այս մասին բժիշկին խորհրդին հետեւի:

Օ՞ով մտնել մը որքան որ դիւրին և ոչինչ բանի մը տեղ դրուած է ալ նէ՛ այնքան և շատ զգուշանալու կէտ մըն է:

Ի՞նչ ամեն մէկ տարուան, մանաւանդ և այս տարիներուս (որ ծառ եղած է) Եւ Պօլոնի զանազան կողմերուն մէջ ծով մտնողներուն թուոյն վերայ ուղիղ հաշիւ մը բռնելու ըլլամք, այն ժամանակը պիտի կրնամք հասկնալ, որ ամեն մէկ 100 մարդուն մէջ քանին օգուտ կ'բաղէ, քանին փաս կ'կրէ, և քանինքն ալ մինչև անգամ ի մահ զոհ կ'ըլլան. ուստի Երգոյ Բնթերցող քանի որ այս ծով մտնելու կէտն ալ առողջութեան վերաբերեալ ամենակարեւոր խնդիր մըն է, կ'արտաւորիմ յաջորդ թուովս անոր վերայ ըստ կարի և մասնաւորապէս խօսելու և կ'ստատա նամ:

2. Պաղէ խեղդուած մէկու մը ի՛նչ խնամք տանելու է:

— Պէտք է նախ՝ էն մօտը գտնուած տուն մը կամ որ և իցէ պատուարներու տեղ մը տանիլ, տաք վերմակի մը մէջ առնել հիւանդը և կրակէ ալ բռնողովին հեռու պահել, երկրորդ՝ հիւանդն անհանգիստ չընելով կամ չերեցնելով մերկացնել, ուստի մկրատով կտրելու է բոլոր հագածները, և յետոյ պատրաստ անկողնոյ մը մէջ պառ-

կեցնել. երրորդ՝ հորի ջրի տաքութեան աստիճանի համեմատ պաղ ջրի մէջ դնել հիւանդը, որ ջրին մէջ ամեն մէկ երկու վայրկեաններու մէջ, խիստ քիչ տաք ջուր աւելցնել, անանկ որ մինչև երեք քառորդի մէջ ջրին տաքութեան աստիճանը 25° հարիւրամասն տեսակ ջերմաչափի աստիճանին հասնի, և երբ որ բարեբաղդութեամբ երակներուն յայտնի նետե՛ն սկսի, այն ժամանակը ջրին տաքութեան աստիճանը հանելու է 30 աստիճանի. չորրորդ՝ ջրի մէջ գանուած ժամանակը, հիւանդին երեսին պաղ ջուր զարնել, յետոյ շփել մարմինը չոր կոսւով. հինգերորդ՝ կամ անուշակի թթու (sel ammoniaque ou alcali volatil) հոտոտել տալ, կամ փետուր գրիչով մը քիթը խառնել:

Թէ որ հիւանդին գտնուած տեղը անանկ տեղ մ'ըլլայ, ուր ջուր չգրտուի, այն ժամանակը պէտք է մարմինը շփել նախ՝ հորի ջրով, յետոյ տաք ջրով թրջած կոսւով մը:

3. Ի՛նչ ընելու է արեգակի, սառտիկ կրակէ կամ ասոնց նման ուրիշ տաքութեան մը խեղդուած որ և իցէ մէկուն:

— Պէտք է նախ՝ տանել այնպիսին անանկ տեղ մը որ առանց բողբոջին պաղ ըլլալու զով տեղ ըլլայ, երկրորդ՝ քիչ մը քացախ կամ լիմօն ջուր խմցնել:

Ճանճերը սպաննելու համար զանազան Բեղիւն, և ի գործ դրուածներուն շարքին յառաջ եկած վասնֆները և խոնարհութիւնները:

Դաշտի մէջ բնակողներուն համար, ճանճերը մէկ մէկ պատուհաս ծառայներ են, որոնք շատ անգամ մեծ փառներ կ'հասցունեն:

Յիրաւի ոչ թէ միայն իրենց հառուածովը կնեղեն, հաղա նաև կ'աղա-

կանն են տանց բոլոր կահ կարասիքը, կե-
րակուրները կաղծեն. ասոր համար
շատ միջոցներ ձեռք առնուած են ա-
նոնցմէ աղատելու համար, բայց դժ-
բաղդաբար շատ միասնէր մինչեւ մահ
պատճառած ունին:

Հատերը ճանձին գոյութիւնն ան-
մաքրութեան կուտան. բայց այս կար-
ծիքը բոլորովին սխալ է. վասն զի Փա-
րիզի մէջ այնպիսի տուներ կան որոնց
մաքրութիւնն անկարագրելի է: սակայն
և այնպէս մէջի բնակողները շատ նե-
ղութիւն կկրեն ճանձերէն, և որոնց
գոյութիւնը ոմանք ալ տանց մօտ ըս-
պանդանոց, պտղափաճառ . . . գրա-
նուէրուն կուտան. մինչեւ հիմայ գոր-
ծածուած կերպերն անթիւ են, մենք
մէկ քանին պիտի առնենք:

Ա. Յիսուս տարի կայ որ գաբնիի
իւշ գործածել առաջարկուած է,
որուն հօտը այնչափ անասունի չէ,
կրնեն թէ այս իւղը ճանձերը կհեռա-
ցնեն և կաւելցնեն նաեւ որ այս իւ-
ղով պատերն և բոլոր տախտակամա-
ներն օծուի. ուստի պէտք չեմ հա-
մարեր զրուցել թէ այս գործածելը
գեղն աւելի գէշ է քան թէ ճանձը:

Բ. Կաթին մէջ թունաւոր սոււնի
գնել. ասոր համար ալ կրնեն թէ այս
տեսակ կաթը խմող ճանձերը մէկէն ի
մէկ կմեռնին. այս կաթը կգործածուի
նաեւ սոււնիի մը թունաւոր տեսակը
հասկնալու համար. ուստի կրնանք
հասկնալ թէ այս միջոցը գործածելով
շատ վտանգներ կրնայ ծագիլ թէ մար-
դուս և թէ անասնոց համար:

Գերմանիայի մէջ, գիւղացիք տեսակ
մը թունաւոր սոււնի (muscarius ou ama-
nite moucheté) կժողովեն, զորոնք քաղա-
քացիք գնելով, կտոր կտոր կընեն և
ափսէներով սենեակներուն մէջ կը
գնեն, որով զանոնք ճաշակող ճանձերն
մէկէն ի մէկ կջարդուին:

Դ. Պալերմոնի մէջ ճանձերուն աղ-
տեղութենէն ազատ մնալու համար,

հետեւեալ կերպը ձեռք առած են. սենե-
ակներուն մէջ զանազան գունաւոր
թուղթէ շնուած կանթեղ մը կկախեն
որուն կիցեն ֆինֆա, որուն վրայ բնա-
կան շարժմամբ, զոր բնագէտք մինչեւ հի-
մայ չեն կրցեր մեկնել, գիշեր ըլլալուն
պէս անհամար ճանձեր կժողովուին,
անանկ որ ֆինֆան բոլորովին կսենայ:
Այս կերպով սենեակին բոլոր կահ կա-
րասիքը ճանձերուն պղծութենէն ա-
զատ կմնան:

Գաղղիայի շատ կողմերն ալ, Սիսի-
լիայի մեթոտին կհետեւին. վասնորոյ
տախտակամածէն 50 ֆինֆա հեռա-
ւորութեամբ մաս մը քուղ թելով մը
կկախեն, գիշերը երբոր ճանձերը ժող-
վուելու ըլլան ծծմբաւով կայրեն, այս
միջոցաւ մէկ քանի օրուան մէջ անհա-
մար ճանձեր կրնան սպաննուիլ:

Դ. Հատ սպանդանոցներու մէջ,
առաձգական սանդիտոռն կգործածեն,
որն որ շատ աղէկ կյարի մարմնոց վրայ
և երբոր ճանձերը որ և է կէտի մը
վրայ ժողովին, նոյն գործիքին մէկ հար-
ուածը անհամար ճանձեր կսպաննեն:

Ոմանք ալ, գրքի խաբախի պէս եր-
կու փոքրիկ տախտակներ որոնց մէկ
կողմէն կտաւով կամ կաշիով կմիացնեն
և անոնցմէ մէկը կմեղրեն, և երբոր
հոն ժողոված ճանձերը բաւական ըլ-
լան, վերայիշեալ երկու տախտակներն
իրար կմիաւորեն:

Նաեւ փոքրիկ գործիքներ ալ հնա-
րած են, բայց անոնք աժան չլլալէն
զատ, միանգամայն քիչ ճանձ կրնան
բռնել:

Նոյնպէս պիպեռով կաթ և քա-
ցախով կիրը ճանձի համար սաստիկ
թոյն մը կրնան ըլլալ, բայց ասոնք և
ասոնց նմաններն պատրաստելու հա-
մար դժուար ըլլալէն զատ, երեւակա-
յածնուն չափ ալ զօրաւոր չեն:

Այժմեան գործածուածքներէն ա-
մենէն երեւելիներն են:

Ա. Հաքար ջրով մկնդեղ.

Բ. Սկնդեղով պատրաստեալ թուղթեր: Բայց այս տեսակ բաղադրութեանց գործածութենէն որչափ վնասանքներ չեն ծագած, զորոնք պիտի խօսինք:

1842 թուականին Իւլիէն, Կռէյի դեղագործը, անթիւ փորձեր ընելով գտած է որ ճանձերը սպաննելու համար գործածուած բոլոր թուղթերուն մէջ զանազան համեմատութեամբ մը կընդեղ կգտնուի, որ մէկին մէջ քիչ և որ մէկուն մէջ շատ:

Նոյնպէս Պ. Շովալիէ իր անուան գործին մէջ խօսած է այս տեսակ թուղթերուն վրայ և քիմիական զանազան փորձերով ցուցուցած է թէ ամենուն մէջն ալ մկնդեղ կգտնուի և ասոնցմէ ծագած գէշութիւնները նկարագրելէն յետոյ հետեւեալ միջոցը կառաջարկէ.

Ա. Առ Աւթօլ 83°ի 50 տրամ, Ղերմակ չաքար 25 տրամ, չաքարը հալեցուր և մինչեւ որ կէսը մնայ եփէ, երբոր գործածել կուզես, առ քիչ մը այս բաղադրութենէն ափսէի մը մէջ. ճանձերը ասոր հոտէն հրապուրելով, ծծելու կուգան և գինովնալով կըարդուին թէ նոյն ամանին մէջ կամ թէ թուղթէն ետքը, և թէ որ թուղթէն ետքը որ և է ուտելիքի մը վրայ երթան միւսոց այսինքն մկնդեղի բաղադրութիւնն ունեցողներուն նման ամենին վտանգ մը չեն հասցըններ ինչպէս որ փորձը կհաստատէ:

Բ. Երեսուն ասնիթիւն երկայնութեամբ և 10 ասնիթիւն լայնութեամբ առ երկու տախտակ, ասոնց մէկն ուղղահայեաց դրութեամբ տեղ մը գամէ և միւսն ալ մէկ կողմէն Ա. ին վերի ծայրէն որ և իցէ կապով մը կապէ, բայց անանկ որ երկու տախտակներն զիրար բոլորովին գոցեն, յետոյ երկու տախտակին իրար գոցող երեսներն որ և է խիտ թանձր հեղուկով ծեփէ ինչպէս խժալից չաքարով կամ մեղր. և բարակ թելով մը շարժուն տախտակը միւսէն

միշտ 10 ասնիթիւն հեռու բռնէ, երբոր տախտակին ծեփեալ երկու երեսին վրայ բաւական ճանձ կտեսնես, մէկէն իմէկ շարժուն տախտակը գոցէ, այս այլանդակ միջոցը, վասն զի իր քովը միշտ պատրաստ կայնող մը կուզէ, մէկ օրուան մէջ հաղարէն աւելի ճանձ կընայ ջարդել իրեն դաւաճանութեամբ:

Յիրաւի Պ. Շովալիէին առաջարկած այս երկու միջոցներն ալ վտանգաւոր չըլլանուն աղէկութիւնն ունին:

Նոյնպէս Նիգղիացիք որ այնքան հոգ չեն տարած թոյն ծախուելուն համար, բաւական ժամանակէ ի վեր կաշխատին ճանձ սպաննող թուղթերուն վրայ և զանազան փորձերով հաստատուած են այսօր, որոնց մէջ մկնդեղ կգտնուի:

Նաեւ շատ մը երեւելի բժիշկներ և դեղագործներ, մանաւանդ Պ. Իէյէն նոր հաւանական փաստերով կը հաստատեն թէ այս տեսակ թուղթերուն գործածութիւնն ամենայն կերպիւ վտանգաւոր է մարդուս, մանաւանդ աղայոց և հիւանդաց:

Ուստի սկիզբէն մինչև այսօր ճանձերը կոտրելու համար ի գործ դրուած միջոցներէն ոմանք անվտանգ բայց զօրաւոր չըլլալուն, ոմանք ալ վտանգաւոր ըլլալուն, ամենայն իրաւամբ Պ. Սթանիզլա Սառթէնին առաջարկած պարզ, անվտանգ և միանգամայն զօրաւոր միջոցն ընդունելու ենք:

Այս երեւելի անձը քիմիական փորձերով թուղթերուն մէջ մկնդեղ գտնուելն հաստատելէն վերջը կըսէ թէ այս տեսակ թուղթերուն գործածութիւնը շատ վնասակար է, որոնց պատճառաւ տարին մէկ քանի հոգի զոհ կըլլայ, մանաւանդ դաս մը թռչունք (gallinacées) որոնց սնունդը ճանձն է:

Նա այս հեղինակին առաջարկած միջոցը:

Հիւանդին անկողնոյն մօտ սաստիկ կերպով աման մը օծառեալ՝ ջուր գիր, և ամանը գոցել թուղթով մը, որուն մէջտեղը փոքրիկ ծակ մ'ըլլայ, անանկ որ ճանձերն կարենան ներս մտնել:

Եւս կաւելցնէ թէ, ալ աւելի աղէկ կըլլայ այս դարանը երբոր քիչ մը շաքար կամ մեղր դրուի:

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

Սարգս Երկրագործին զանազան կողմերն իջնելու Բնակչոյն վրայ խորհրդածո-
րիւն: Հարոնակոթիւն և վերջ:
Տէ- թի- 5. Երեւ 116

Եւս նահանգներուն հողը շաքարի և բամբակի մեծ մշակութեան յարմար չըլլալուն և սոյն պատճառաւ աւելի պաշարեղէններ մշակուելուն համար, ինչպէս Բի-Բի-ն, Կանեփ . . . . . և ասոնց նման մշակութեանց քիչ աշխատաւոր պէտք ըլլալուն, հոն գտնուած գերիներն՝ գլխաւորաբար ծախուելու համար կմեծցնեն և կ'աւհեն: Եւս գործին յատկացեալ վաճառականները ոչ թէ մինակ իրենց բարիքն շատցնելու ետեւէ են, հապա զանոնք գերազանցնելու աւելի կաշխատին: (Տարուէ տարի ծախուած գերեաց թիւը աւելցած է): Խաբէրիներն (mulâtre) սեւերէն բարձր գինով ծախուելուն համար ցեղերն իրարու հետ խառնուելու մեծ պատճառ տուած է, ինչպէս Պ. Բաքսթօն կըսէ թէ «Վիոժինի մարուք արիւնը չըջան կընէ նաեւ գերեաց երակներուն մէջ»: Եւսնի ճերմակ գերիներ կ'աւանդին, որոնք բուն

ճերմակ ցեղէն զատելու համար բաւական փորձառու ըլլալու է: Սարմինին առողջ և միանգամայն բաղմանունդ խաբէրիներն ամենէն պատուաւորներն են. վաճառականաց առջեւ Բալմաճիւ-Բի-նը առաքինութեանց մայրն համարուած է, ինչպէս ամուսինն ալ մահացու մեղք: Եւս մայրերը, որոնց զաւակները կմեռնին և ամուսն խաբէրիները՝ կ'պատժուին. երիտասարդ գերեաց մը գինը ընդհանրապէս 600 աօլլառ է, վասն զի այս կենդանի գործիքները կըսէ Պ. Սօլեւառի շաքարի և բամբակի գիներուն կնային, երբոր ասոնք սուղնան, գերեաց գինն ալ կ'բարձրանայ, ընդհանրապէս վար գինով կծախուին երբոր շաքարն և բամբակն աժննան:

Բոլոր միւս վաճառականութեանց նման, գերեաց վաճառականներն ալ իրենց ապրանքն աւելցնել կուզեն և օտարին հետադատութենէն ազատ մընալ: Գլխաւորաբար Կարոլինայի և Վիոժինիայի վաճառականներն՝ ինքզինքնին ամեն պարագայի մէջ Երկրագործի գերեաց վաճառման համար ուխտերիմ թշնամի կձեւացնեն: Գերեաց երկու տեսակ վաճառականութիւնն ալ շահաւոր է, ինչպէս Սիւսթեալ նահանգաց էն երեւելիներն, իշխաններն, կղերք և այլն ամենեւին չեն վախճար իրենց դրամագլուխը այս գործին դնելու. Ժամանակաւ Եւրոպոյ նախագահը հիւսիսէն նաւ մը գերի կ'գնէր, հարաւային կողմը զանոնք ծախելու համար. ք. աստիճանի վաճառողք և վառարկուք վատահամբաւ են, որոնք Ժամանակ Ժամանակ Եւրոպիայի գաղթականներէն գերի գնելու կերթան առանց ուշադրութիւն ընելու թէ ազգականութեան թէ հիւանդութեան: Հարաւի մէջ տղաք ամենեւին բան մը չարժեքուն, իրենց մօրերէն կ'զատեն և մինչեւ որ բաւական ուժ կամ կատարելալ չըլլան չեն բերեր: Սիւսթեալ

1. Սարգիսայի օծառը աւելի յարմար կուգայ. վասն զի կըսեն թէ այս օծառը՝ ճանձերը իրեն բաւելու գործիքն մ'ունի:

նահանգաց բանասերն իրենց համար բնակութեան տեղի են . հարաւի մէջ գերւայ մը միջին կեանքն է 5 տարի . որով տարին 100 ին 2,5 կապակի գերւեաց թիւը : Թէ կանանց և արանց յատկացեալ ծառայութիւններն ծանր և անտանելի ըլլալով , մեծ առիթ առւած է փճանալնուն և թէ որ հետզհետէ գերի չգնուի , Սխացեալ Նահանգաց մէջ գերութիւնը շուտով պիտի լինար :

Ամեն բնակութիւն կամ տուն կըսէ Պ . Սոլինաուի յատկացեալ օրէնքներ և պատիժներ ունի . ինչպէս այն ինչ տունը ստահակ գերիներուն ստորին շանց նման անուր կղնեն , ուրիշ տուն մը հրաշէկ երկաթով երեսն կնշանեն . ոմանք ալ յատուկ գործիքով մը ոտից բոլորը ոտկորը (rotule) կըշտեն և փոխչող գերեաց ալ առջեւի ակռաներն կը հանեն . սակայն օրըստօրէ փախստաւ կանաց թիւը շատցած է , մանաւանդ երկաթուղիներուն շատնալէն ի վեր . շատերն ալ ասոր համար իրենց շանցը հետ որսի կերթան փախչող գերին բռնելու . հոն այս անասնոց կրթութիւնը շահաւէտ մասնաւորութիւն մը եղած է . որսորդք շատ անգամ հըրացան քաշելու պէտք չեն ունենար , քաշնալնէ այնպիսի ճարտարութեամբ որ ոչ մէկ տեղերին կվիրաւորուի : Զառլէսթօն քաղաքը որ հիւսիսային լայնութեան 320°ի տակ կիյնի , 22,460 բնակիչ ունի : 1846 էն մինչեւ 1855 աւմեն մէկ տարուան մէջ 522 մեռեալ հաշուած են , ուստի մեռեալներուն թիւը բնակչաց թուոյն հետ բաղդաւ տեղով կգտնանք սա համեմատութիւնը , 1 : 43 կամ 1000 ին 23,2 որ կմօտենայ Գաղղիայի մէջ մեռնողներուն թուոյն : Իսկ պէտք չէ շփոթել որ Ամերիկայի այն ինչ գաւառաց մէջն անգամ սեւին տեղափոխութիւնը շատ նեղ սահմաններ ունի , թէ որ մարդուս աշխարհաքաղաքացիութիւնը իմացա-

կան կարողութեան ինքիրն ալ իր մէջն կպարունակէ :

Հիւսիսային լայնութեան այն ինչ աստիճանէն անդին սեւը կխեղդենայ և յետին աստիճանի , յիրաւի խելաւ գարաց թիւը որ Լուիսիանայի մէջ 4310 ին 1 է , որն որ Եւրոպայի բոլոր քաղաքներէն աւելի յաջող կերեւի . բայց

հարաւային կարողնիայի մէջ խեղդ	2477 սեւի համար	1
Վէոժինիի մէջ	1299	1
Սասաղիւսէթի մէջ	43	1
Սենի մէջ	14	1

Ուսկից կհետեւի որ մարդս առանց իւր իսկական որպիսութիւններն պահելու ամեն կլիմային մէջ որ և է վիճակի մէջ կրնայ ապրիլ , որն որ մարդուս աշխարհաքաղաքացի ըլլալն չկընար ապացուցանել : արդէն անկոց մէջ ալ շատ օրինակներ կտեսնանք : Իւնի կողմերը Երկնային գարն , հասարակ գարիի կիփոխուի , նոյնպէս Գերմանիայի գլխաւոր կաղամբը , սերմերնին նոյն , պտուղնին տարբեր : Ամեն մէկ ցեղ մասնաւոր քանակութիւն մը ունի օտար կլիմայի մը աղդեցութեանը դիմանալու , և նոյն քանակութեան սահմանն ալ որոշելու համար , ամեն մէկ ցեղին հիւանդաց և մեռեալներուն միջին համեմատութիւնը գիտնալու է :

Եւոր համար Աշլեան կղզւոյն մէջ հետաքրքիր փորձ մը եղած է , ուր Մեդիլիայի կառավարութիւնը 40 տարիէ ի վեր հինգ զատ ցեղերէն զինւոր պահելով , հետեւեալ հաշիւը գտած է .

մեռնող	
Սադրասի և Իէնկալայի գունդէն	12 · 1000ին հմր
Աշլանթ · · · · ·	23 · · · · ·
Սալէղի · · · · ·	24 · · · · ·
Սե · · · · ·	50 · · · · ·
Անգղիացի · · · · ·	69 · · · · ·
Այս հաշուէն կհասկցուի նաեւ որ Անգղիացւոց կորուստը 52½ անգամ	

աւելի է Մադրասի և Ինդիայի հո-
րութաներէն :

Թէ որ աւելի ուշադիր և հետա-
քքերը ըլլամք մեռնողներուն թուոյն
մէջ եղած տարբերութեան պատճա-
ռին, կգտնանք որ այն ինչ ցեղը նոր
կլիմայի մը զանազան որպիսութեանց
ազդեցութիւնները այն ինչ հիւան-
դութեանց աւելի ենթակայ ընելնուն
համար է : Ինչպէս (pour la fièvre palu-
déenne) . տեսակ մը գէշ տենդ :

Սև . . . . . 1.1 մեռնող 1000 ին հմր
Մալեզ . . . . . 4.5 . . . . .
Ինիկ Սէյլանի 7.0 . . . . .
Լնգղիացի . . . . . 24.6 . . . . .

Պ. Սանթոսիուսին նայելով Լմերի-
կայի Հնդկաստանցին Լեւրոպացիէն
քիչ զգայուն է թէ տաքի և թէ պաղի .
վերքերնին շուտով և առանց տենդի
կգոցուի, և յիրաւի որչափ որ ալ շատ
ուգեշարժ ըմպելիքներ կլամեն, ամե-
նեւին ձեռուքնին չթողար . սակայն
Թիֆ (fièvre typhoïde) ըսած հիւան-
դութեանը Լեւրոպացիին նման չեն
կրնար դիմանալ :

Եղւոյն-Թիֆ :

Սինչեւ հիմայ եղած խորհրդածու-
թիւններէն, քննութիւններէն և փոր-
ձերէն, կրնամք սա հետեւեալ եօթն
ընդհանուր եղրակացութիւններն ը-
նել :

Ա. Լմենեւին փորձուած չէ, թէ
մարդկային զանազան ցեղերն աշխար-
հաբաղաբացի ըլլան և միանգամայն
շատ մը փորձեր բացասական ըլլալնին
կապացուցանեն :

Բ. Տեղափոխութեան յատկութիւ-
նը ամեն ցեղի կտարբերի և այս զա-
նազանութիւնն ալ կփորձուի հիւան-
դաց և մեռնողներուն թիւէն :

Գ. Չէ փորձուած թէ Լեւրոպացի
մը (երկրագործութիւն ընելով) Լրե-
ւադարձներուն և Լփրկիկի հիւսիսա-

յին կողմերը կարենայ ապրիլ :

Դ. Լեւրոպացիի մը տեղափոխու-
թիւնը աւելի կյաջողի հարաւային կի-
սագունդին տաք երկիրներուն մէջ,
քան թէ միւս այսինքն հիւսիսայինին
մէջ :

Ե. Լեւրոպացին հիւսիսէն հարաւ
ըրած տեղափոխութիւններն կրնայ
տանիլ, բայց ոչ հարաւէն հիւսիս :

Զ. Փորձով հաստատուած չէ թէ
սեւ ցեղը Ղիպաւալդէոյի, Լգիպտո-
սի, Ղէզայի, Սէյլանի, Սաւրիկի,
Լնգղիացի և Գաղղիացի Լնթիւեան
կղզիներուն մէջ կրնայ մշտնջենապէս
ապրիլ :

Է. Սեւ ցեղը որչափ որ Լմերիկայի
միացեալ նահանգաց հիւսիսային կող-
մը իր իմացական գորութիւնները կը
կորսնցնէ կամ կխեղադարի, ընդհակա-
ռակն ամենայն յաջողութեամբ նոյն
նահանգին արեւմտեան սահմաննե-
րուն մէջ կրնայ ապրիլ և մնալ :

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ

Խօսակցութիւն ԺԲ .

1. — Ի՞նչ է օդաչափը .

— Տեսակ մը գործիք, որով օդ-
ւոյն ծանրութիւնը կորոշեմք. օդաչափ
բառը Եռեւարէն երկու բառերէ շին-
ուած է. վարձ — Գիրծ, որ կնշանակէ
օդոյ — չափ :

2. — Ո՞վ գտած է այս գործիքը և
երբ :

— 1643 թուականին, Վալիլէիա-
չակերտ թօռիչէլին :

3. — Ի՞նչ է ջերմաչափը :

— Գործիք մը որով կհասկցուի
թէ տաքութեան և թէ պաղութեան
զանազան աստիճանները :

Նշենայէս այս ջերմաչափ բառն ալ
Եռեւարէն երկու զատ բառերէ շին-

ուած է, թերիս— թերոն, որ կնշանակէ փայտ-թեան — չափ:

4. — Ո՛վ ըրած է այս կարեւոր դործիքին գիւտը և երբ:

— 1620 թուականին, Հոլանտացի Գեղուկ-Բօռնէյլ Վան Տրուէպէլ:

6. — Ի՞նչ տարբերութիւն կայ այս երկու տեսակ գործիքներու մէջ:

— Օդաչափին պաշտօննէ որոշել օդային ճնշումը կամ օդոյն ծանրութիւնը. իսկ ջերմաչափինն է որոշել օդոյն թէ՛ տաքութեան և թէ՛ պաղութեան զանազան աստիճանները:

Օդաչափը շինուած է պարզ խողովակէ մը բաց վարի կողմը, գոց վերի ծայրը, և որուն մէջ գտնուած օդը գրեթէ բոլորովին պարպուած է օդահան գործիքով և լեցուած սնդիկով:

Չ ջերմաչափն ալ նոյնպէս շինուած է խողովակէ մը գոց վարի կողմը, գոց ընդհանրապէս վերի կողմը. (բայց կրնայ նաեւս բաց ըլլալ):

Օդաչափին խողովակին լայնութիւնը, ջերմաչափին խողովակին լայնութեան մէկ քանի անգամը կրնայ ըլլալ, այսինքն ըսել կուզենք որ ընդհանրապէս ջերմաչափին խողովակին լայնութիւնը մինչեւ անգամ մաղի բարակութիւն կրնայ ունենալ, բայց երբոր ջերմաչափ գործիքին մէջ գործածուած հեղուկը արժօք ըլլայ, այն ժամանակը ջերմաչափին խողովակը՝ օդաչափինին չափ լայն կրնայ ըլլալ:

Օդաչափին մէջ գտնուած հեղուկը կենէ կամ կիճնայ, օդոյն խողովակին բաց ծայրին վրայ ըրած ճնշմանը պատճառաւ. իսկ ջերմաչափին աստիճանաց փոփոխման պատճառներն են այն գործիքին մէջ գտնուած հեղուկներուն թէ՛ տաքութենէ շտանալուն կամ թէ՛ պաղութենէ քիչնալուն:

6 Ի՞նչպէս կրնայ ըլլալ որ ջերմաչափի խողովակին դուրս գին գտնուած օդոյն թէ՛ տաքութիւնը և թէ՛ պաղութիւնը կազդէ անոր մէջ գտնուող

հեղուկին, որ նոյն ազդեցութիւններն ալ պատճառ կրլան աստիճանի փոփոխութեանց:

— Թէ՛ տաքութիւնը, թէ՛ պաղութիւնը ապակիէն կանցնի, որչափ որ ապակին տաքութիւնը կամ պաղութիւնը ընդունող կատարեալ մարմին մը չէ, սոյն պատճառաւ ապակին տաքնալովը կամ պաղելովը հեղուկին բարձրութիւնը կաւեճայ կամ կպակսի, և որ նոյն ելումը կամ իջումը պատճառ կուտայ աստիճանի փոփոխութեանց:

7. — Ինչո՞ւ համար օդաչափի խողովակին վարի կողմը բաց կըլլայ:

— Որովհետեւ այս գործիքին մէջ գտնուած սնդիկին բարձրութիւնն աւելնալու կամ պակսելու համար, սոյն հեղուկին վրայ օդային ճնշում պէտք է:

Ի՞նչ քանի համար կգործածուի օդաչափը:

— Երկու պատճառներու համար. առաջին՝ լերանց բարձրութիւնը և երկրորդ՝ օդոյն փոփոխութիւնները հասկնալու համար:

9. Ի՞նչպէս կհասկցուի այս գործիքով լերան մը բարձրութիւնը:

— Որովհետեւ յայտնի է թէ, քանի որ բարձր տեղ մը ելլեմք, այնքան օդոյն ճնշումը կպակսի, ըստ որում օդաչափին մէջ գտնուած հեղուկին բարձրութիւնն ալ կպակսի, ալ աւելի որքան որ բարձր ելլեմք. ասով կրնամք հասկնալ թէ քանի որ հեղուկին բարձրութիւնը պակսի այնքան բարձր տեղ մը գտնուած կըլլամք:

10. — Կգտնուի՞ն անանկ պատճառներ որոնցմով օդաչափին բարձրութեան աստիճանները կփոխուին:

— Օդոյն խոնաւութիւնը, հովը և օդային ելեքրահոսութիւնը, և այլն:

Մ. քրուսի Բ. ժշկական Դպրոցը Կ. Պոլսոյ և շրջակայները գտնուած բոլոր դեղագործներուն համար յատուկ կաւոնագրութիւն մը հաստատած է, ուրուն միջոցաւ կ'յուսացուի որ ալ այսուհետեւ դեղագործութեան փափուկ և ամենահարկաւոր արհեստը ըստ կաւոնի ի գործ կ'ըրուի և հետեւաբար զանազան գէշութեանց դէմը կաւոնուի. զի շատ անգամ երբեմն անըզգուշութեամբ, երբեմն ագիտութեամբ և երբեմն ալ բարբարոսութեամբ հիւանդաց շատերը զոհ եղած են, առողջանալու համար առած դեղերնուն, որ մէկը թոյն և որ մէկն ալ ոչինչ նիւթ մը ըլլալով. ուստի այս հետեւեալ նոր կաւոնագրութիւնը բերկրութեամբ սրտի հոս կ'ընեմք, յուսալով որ շատերուն ալ հաճոյ կ'ընուի:

ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՆԱԳՐԱԾ ԴԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՅ

ՀԱՏՈՒԱԾ Ա.

ԴԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յօդ. 1. — Մէկը չպիտի կրնայ Դեղագործութիւն ընել, Դեղարան բանալ, և որ և իցէ դեղ մը չենել կամ վաճառել՝ բանի որ Արքունի Բժշկական Դպրոցէն կամ Եւրոպայի Բժշկական Դպրոցներէն մէկէն վարպետի վկայական չունենայ, և Արքունի Բժշկական Դպրոցէն ալ յատուկ հրամանագիր մը ստացած չըլլայ:

Այս տրամադրութեան ներքեւ չեն վկայական չունեցող դեղագործներէն անոնք որ 1860 մարտ 11/25 էն առաջ Արքունի Բժշկական Դպրոցէն հրամանագիր ստանալով դեղարան բացած են և մինչև հիմայ դեղագործութիւն կ'ընեն:

Յօդ. 2. — Դեղագործութիւն ընելու հրամանը լիով իրաւամբ պիտի տրուի ամեն վարպետ դեղագործներուն՝ որ իրենց ունեցած վաւերական վկայագիրները ցուցնեն ու գրով խնդիր ընեն: Թէ որ խնդրոյը իր վկայագիրը Արքունի Բժշկական Դպրոցէն առած չըլլայ, համառօտ քննութիւն մը պիտի անցունէ:

Յօդ. 3. — Արքունի Բժշկական Դպրոցին մէջ տուած մը պիտի բացուի, որուն մէջ պիտի արձանագրեն հրամանագիր ունեցող բոլոր դեղագործներուն անունը:

ՀԱՏՈՒԱԾ Ա.

ԴԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յօդ. 4. — Դեղարաններուն կամ դեղագործի խա-

նութիւններուն թիւը սահման չունի:

Յօդ. 5. — Ոչ մէկ դեղագործ մը չկրնար խաւով բանալ կամ ուրիշ տեղ փոխադրել առանց գիրով իմացնելու Արքունի Բժշկական Դպրոցին:

Յօդ. 6. — Դեղագործի մը խաւով տէր մէկէն աւելի դեղարան չկրնար գործածել:

Յօդ. 7. — Դեղագործի մը խաւով տ. գործիքներուն տէրը՝ դեղագործութիւն ընելու համար պէտք է որ վկայական կամ հրամանագիր ալ ունենայ:

Յօդ. 8. — Ամեն դեղարան՝ վկայական ունեցող վարպետ դեղագործ մը պիտի ունենայ մէջը:

Յօդ. 9. — Վկայական կամ հրամանագիր ունեցող դեղագործ մը չկրնար իր անունով ուրիշ մէկու մը դեղագործութիւն ընել տալ դեղարանի մը մէջ:

Յօդ. 10. — Զինուորական ծառայութեան և հիւանդանոցներու մէջ գործածուած դեղագործները չեն կրնար դեղարան բանեցնել:

Յօդ. 11. — Դեղագործի աշակերտ մը վարպետ ելելու ըլլայ նէ՝ չկրնար իր առջև բանած դեղարանէն հազար կանգունէն պակաս մօտ տեղ մը մինչեւ երեք տարի դեղարան բանալ կամ դեղագործութիւն ընել, թէ որ իր եղած դեղարանին վարպետը և ուրիշ խիստ մօտը գտնուող դեղագործները հաճութիւն չտան:

ՀԱՏՈՒԱԾ Գ.

ԴԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԴՁ ԿԱՆՈՆԵԼԻ ԽԱՆՈՆԵՐ:

Յօդ. 12. — Ամեն դեղարան պէտք է ունենայ ամեն անհրաժեշտ դեղերը սրնոց ցուցակը ի պաշտօնէ պիտի չենուի, ինչպէս նաեւ Բժշկական վարչութեան կողմէն կանոնաւորեալ միակերպ կշիռներ և չափեր:

Յօդ. 13. — Ամեն դեղերը պէտք է խնամով կարգի դրուած ըլլան, կատարեալ պահպանութեան վիճակի մէջ, և որ և է խանգարումէ ազատ:

Յօդ. 14. — Թունաւոր դեղերը դատ պիտի պահուին բանալօք գոցուած ապահով տեղ մը:

Յօդ. 15. — Դեղ չենելու գործողութեանց մասին դեղագործները պարտուոր են համաձայնելու Արքունի Բժշկական Դպրոցէն ընտրուած կանոնագիրքին:

Յօդ. 16. — Դեղագործ մը չպիտի կրնայ չենել որ և է դեղագիր (բէլէթա) մը որ Արքունի Բժշկական Դպրոցին ճանցած Բժշկիներուն, վիրաբոյժներուն, կամ կենդանաբոյժներուն մէջէն ստորագրեալ չըլլայ, և ամեն դեղագործի քով ասոնց պաշտօնական յաւցակը պէտք է գտնուի:

Յօդ. 17. — Ամեն շինուած դեղագիր պէտք է թուահամարի կարգաւ արձանագրուի Բժշկական վերապետութեան կողմէն վաւերացեալ յատուկ տու մարի մը մէջ:

Յօդ. 18. — Ամեն շինուած դեղեր կ'ընեալ պիտի ըլլան, և վրան պերակի (էաֆթա) մը վրայ նշանակուած պիտի ըլլայ որո՞ւ համար ըլլալը և ինչպէս գործածուելիքը: Ուտելու կամ խմելու վերաբերեալ դեղերուն պիտի տրուի ձերմակ պիտի ըլլայ, ու դուրսէն գործածուելիք դեղերունը նարնջագոյն է:

Յօդ. 19. — Դեղագործ մը երբեք չպիտի կրնայ

ՀԱՏՈՒԱԾ Ե.

Դեղագործի աշակերտի Լրայ:

Յօդ. 30 — Ով որ կուզէ դեղագործի աշակերտ ըլլալ, պէտք է Արքունի բժշկական դպրոցին ներկայանայ, հանձնարուի ստանալի մէջ արձանագրի, և արձանագրութեան վկայագիր մը ստանայ:

Յօդ. 31 — Դեղագործի աշակերտ մը վաւերացնելու համար պէտք է որ գտնէ վեց տարի ծառայութիւն ըրած ըլլայ մէկ կամ քանի մը ծառայող դեղագործներու թուի: Այս ծառայութիւնը երկու շրջանի պիտի բաժնուի երեքական տարւած: Երկրորդ շրջանին ժամանակը պայմանաւորաբար տարւած լինելու աշակերտը դահացուցիչ քննութիւն մը անցունէ Գաղղիքեան լեզուի և թուաբանութեան միջոց: Եւ Արքունի բժշկական դպրոցին մէջ արուած դեղագործութեան դասերը երկու մասի ընէ:

Յօդ. 32 — Երբոր վեց տարին լրացունէ վաւերացնելու վկայական, ստանալու համար պահանջուած քննութիւններն անցունելէ ետքը վկայականը կտրտուի: Արքունի բժշկական դպրոցին:

Յօդ. 33 — Աշակերտ մը չլինար իր վարպետին խանութը ձգել ելլել մինչև որ գտնէ 13 օր առաջ չմայնէ, և մինչև նոր հրաժարման վկայագիր մը չստանայ անկէջ: Իմաց տուած ըլլալուն համար ալ վարպետէն ստորագրեալ վկայութիւն մը պիտի ըստանայ: Երբոր վարպետը չուզէ հրաժարման վկայագիր տալ, աշակերտը իրաւունք կունենայ Արքունի բժշկական դպրոցին բողոքելու, և դպրոցն ալ աբժան եղանակով կտրտուի:

Յօդ. 34 — Դեղագործ մը չլինար աշակերտ մը ընդունիլ: առանց անկէ պահանջելու արձանագրութեան վկայագիրը, և թէ որ ուրիշ դեղագործի մը քովէ ելած է նէ: հրաժարման վկայագիրը:

Յօդ. 35 — Դեղագործի մը քովէ ելլող աշակերտ մը չլինար հազար կանդուսէն պակաս մօտ դեղագործի մը քով մտնել: առանց իր վարպետին հաճութեանը:

ՀԱՏՈՒԱԾ Զ.

Արքունի բժշկական դպրոցին վճարներէ:

Կարգին Լրայ:

Յօդ. 36 — Դեղագործի աշակերտ մը վարպետի վկայական ստանալու համար 500 դրութեւ պիտի վճարէ Արքունի բժշկական դպրոցին:

Յօդ. 37 — Այն դեղագործի վարպետները որոնց վկայականը Արքունի բժշկական դպրոցին տրուած չէ, դեղագործութեան հրամանագիր առնելու համար 500 դրութեւ պիտի վճարեն:

Յօդ. 38 — Դեղագործութեան ընելու վերաբերեալ որ և է պայմանագիր կամ մուրհակ Արքունի բժշկական դպրոցին մատուցուած ժամանակը 25 դրութեւ արձանագրութեան տուրք պիտի վճարուի:

Յօդ. 39 — Այն մէկ վեցամեայ այցելութեան կամ տեսչութեան համար իւրաքանչիւր դեղագործի խանութ 50 դրութեւ տուրք պիտի վճարէ Գաղղիքին:

Դեղագործի մը պատուիրած դեղը փոխել, դեղի մը տեղ ուրիշ մը դնել, կամ հրամայուած չափը աւելցնել կամ պակսեցնել: Բայց թէ որ սխալ մը տեսնէ դեղագործի մը մէջ կամ կասկած ընէ, կոտորատուորի անոր հրամայած դեղը շինելէ առաջ զանի ստորագրողին հաղորդել Գիտութեանը և գրով պատասխան տալ անի:

Յօդ. 20 — Դեղագործը ամէն շինած դեղերուն դեղագիրը պէտք է պահէ, և թէ որ իրմէ ուզուելու ըլլայ նէ անոր ձեռք և վաւերական օրինակը միմեկի մոյ:

Յօդ. 21 — Բացարձակապէս արգիւտած է դեղագործներուն սաստիկ կամ թունաւոր դեղ մը տալ առանց օրինաւոր բժշկի մը ստորագրեալ դեղագրի: Զանապէս արգիւտած է իրենց դեղագիր գրել կամ բժշկութիւն ընել:

Յօդ. 22 — Հիւանդներէն ստակ բռնելու նպատակաւ դեղագործներուն ու բժիշկներուն մէջ որ և է միաբանութիւն կամ ընկերութիւն արգիւտել է:

Յօդ. 23 — Մեծ քանակութեամբ թունաւոր դեղեր չլինար վաճառուիլ: Բայց միայն ծանուցեալ պատուաւոր և հաւատարմի անձանց, և այն ալ ինչ քանի դործածուելիքը ծանուցանող ստորագրեալ վաւերական գիր մը անանցմէ առնուելով:

Յօդ. 24 — Արքունի բժշկական դպրոցէն թող չարուած որ և է գաղտնի դեղորեկի վաճառումն արգիւտել է:

Յօդ. 25 — Հրամանագիր ունեցող դեղագործէ զտու մէկը չպիտի կրնայ երբեք արդու կամ թունաւոր բժշկական նիւթեր վաճառել կամ բժշկի հրամայած դեղեր չինել կամ տալ: Այս արգելքը աւելի մտանաւորապէս բժշկական նիւթեր վաճառողներուն փերեղակներու (աքտոր) և բուսականութեանը կը վերաբերի:

ՀԱՏՈՒԱԾ Դ.

Հիւանդներէ Լրայ:

Յօդ. 26 — Վեց ամիսն անդամ մը ամէն դեղաբաններուն այցելութիւն պիտի ըլլայ կանոնաւորապէս: Անկէ զտու արտաքու կարգի այցելութիւններ ալ պիտի ըլլան:

Յօդ. 27 — Այն այցելութիւնները պիտի ընեն Արքունի բժշկական դպրոցին կողմէն դրուած երեք շաբաթ տեսչութեանը ընկերութեան Գործակալի մը:

Յօդ. 28 — Այն դեղագործը պարտաւոր պիտի ըլլայ տեսչութեան քննութեանը յանձնելու դեղաբանին բոլոր դեղերը ու պատրաստութիւնները, ինչ պէս նաեւ իր քործարանը և վերանորոգ, նոյնպէս կը շինները, չափերը, դործիքները, տուժանքները և այլն մէկ խօսքով ինչ որ դեղագործութեան կախարհի:

Յօդ. 29 — Երբոր կանոնադրանքութեան մը տեսչական կամ կասկածուի, տեսչանքը իրաւունք պիտի ունենան առժամանակեայ ձեռնարկութիւն ընելու ետքը մինչև երեք օր, տեղեկագիր մը չինելով Արքունի բժշկական դպրոցին պիտի ներկայացնեն, որ քննելէ ետեւ պէտք եղած որոշումը պիտի ընէ:

Արտաքին կարգի պայմանները ձգել են:

ՀԱՏՈՒԱԾ Ե.

Պատճառի նշաններ:

Յօդ. 40 — Այս կանոնագրութեան հակառակ որ և է վարձուներ, դատաւարութիւնն և պատիժ պիտի կրէ:

Յօդ. 41 — Առանց հրամանի դեղագործութիւն ընողին խանութը պիտի գոցուի: Եւ տասնէն մինչև 50 լրա տուգանք պիտի առնուի իրմէ:

Յօդ. 42 — Հրամանագրութեան հակառակ վարձուների մէջ ներկայ կանոնագրութեան հակառակ վարձուների մէջ գանձուի նէ հետևեալ պատիժներուն մէջը պիտի կրէ:

Ա. կանոնի հակառակ նիւթոց գրաւումը:

Բ. 15 մինչև 50 Օսմանեան լրա տուգանք:

Գ. խանութը էն շատը երեք ամիս գոցուի:

Դ. էն շատ երկու տարի դեղագործութիւն չի կրնալ ընել:

Ե. Ձեռքը եղած հրամանագիրը ետ առնուի և ալ այնուհետեւ բնաւ դեղագործութիւն չկրնայ ընել:

Յօդ. 43 — Տանքի փոխաներու պատճառ եղած դարձերու մէջ, յանցաւորները նաև, բաց օրինաց Տէրութեան դրամական հատուցում մ'ալ ընելու պիտի դատաւարուին:

Յօդ. 44 — Այս գանձուան գործարարի պատիժներուն առիժանը դատող առեանը պիտի որոշէ յանցանքին մեծութեանը, կամ կրկին պատահանը և ուրիշ մեղմացուցիչ կամ ծանրացուցիչ պարագայներուն նայելով:

Յօդ. 45 — Դեղագործութեան վերաբերեալ բոլոր կանոնադրութիւնները Արքունի Բժշկական Ժողովը պիտի դառնէ՝ առեանի ձև առնելով, և Խորհուրդը պատիժը պիտի որոշէ:

Յօդ. 46 — Դեղագործներուն արուեստասիրական (էմպի) ժողովը ամեն տարի երեք երեսփոխան պիտի ընտրէ, որոնք Արքունի Բժշկական Խորհրդի Ժողովին ներկայ պիտի գտնուին դեղագործութեան վերաբերեալ բոլոր խնդրոց մէջ: Այս երեսփոխանները տարուէ տարի պիտի նորոգվին:

ՀԱՏՈՒԱԾ Ը.

Լրացուցիչ պատճառներ:

Յօդ. 47 — Դեղբերկայ գինեւուն վրայ վեճ ծագելու լրաց չէ, Արքունի Բժշկական Խորհրդը պիտի դառնէ, ինչպէս նաև դեղագործութեան վերաբերեալ բոլոր վեճերը:

Յօդ. 48 — Ներկայ կանոնագրութեան հակառակ եղող բոլոր հին կանոնները խափանեալ են:

Յօդ. 49 — Ներկայ կանոնագրութեան գործադրութեանը հակառակ պաշտօնը Արքունի Բժշկական Խորհրդին յանձնուած է: Եւ առ այժմ այս կանոնագրութիւնը միայն Կ. Պոլսոյ մէջ և շրջակայքները գործադրելի պիտի ըլլայ:

Կոստանդնուպոլսոյ

ՐԵՃԷՅ 1864 թ. Արքունի Բժշկական Խորհրդի 24 Յունուար 1864:

ՍԱՀՄԱՆ ԲՆԱԿԵՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Ինչպիսի պատմութիւնն այն գիտութիւնն է, որ կառուցեցէ երկրագունդի արտաքին կեդեւն ձևացնող բոլոր հանգային մարմիններն, ու աւելորդ երեւոյթ ապրող և բնակող բոլոր տուններն և անասունը: Երկու տարբեր գիտութիւններ ալ, այսինքն Ինչպիսի գիտութիւն և Քիմիաբանութիւնն մի և նոյն մարմնոց վրայ կիսօրին բաց տարբեր կերպով, ինչպէս Փիղիգաբէտը կառուցեցէ մարմնոց ընդհանուր յատկութիւններն, ինչպէս տարածութիւն, անթափանծութիւն, ծանրութիւն, երկարականութիւն և այլն, կ'ընեն այս յատկութիւններէն յառաջ եկած մեծ երեւոյթներն (phenomena) և փորձով յառաջ կրելէ հաւաստաբանչուութեան և շարժման օրէնքներն: Իսկ Քիմիաբանութիւնը կը բաղկայանայ մարմնոց փոքր մասնիկներուն վրայ և կ'ընեն իրենց միաւորութեան ծագած նոր արտադրեալներն: Բայց Ինչպիսի պատմութիւնն կառուցեցէ բոլոր մարմնոց սկիզբն, արտաքին ձևերը, ներքին կազմութիւնն, ինչ օրէնքներով շինուելին, աճումնին, մեկ խոսքով բոլոր այն նշաններն, որով կարող կը ըլլամք մարմինները ցուցնել և գանձել իրարմէ զատել:

Նախ ցուցնենք ընդհանուր կերպով թէ Ինչպիսի պատմութիւնն երկուքի կը բաժանէ բոլոր մարմինները: Ա. անկենդան մարմին (anorganique), որոնք անշարժ կոչուեց իկազմէն, քանակութիւններն յանգափս կրնայ աւելնալ, մինչև որ գիպուած մը չարգիլէ, նման մասնիկներէ կը բաղկանան, այսինքն ամբողջին բոլոր և ամեն մեկ մասնիկներն մի և նոյն ձև և կազմուածք ունին, զոր օրինակ տաւածանդ: Բ. կենդանի մարմին (organique) սրանց մասնիկներն մշտնջենապէս շարժման և փոփոխման մէջ են, ընդհանրապէս մե-

ծութիւննին սահմանեալ չէ, փոփոխելի տարբեր տեսակներու մէջ, բայց միշտ մի և նոյն տեսակի մը բոլոր անհատներուն, այս տեսակ մարմնոց մասնիկներն իրարու հետ միաւորուելով տարբեր կազմութիւն և գոյն ունեցող երակներ կամ մանրաթելներ, խողովակներ կամ շնչերակներ կցեացնեն, որոնց մէջ զանազան հեղուկներ շրջան կրնեն. այս զանազան տարբեր իրարու հետ միաւորուելով և գիղուելով, քիչ կամ շատ բաղադրեալ մասեր կշինեն, որոնց կրտսէի գործիք կամ գործարան (organe) մի և նոյն պաշտօնի և նպատակի ծառայելու:

Նկենդան մարմնոց ձևերն, մինչև անգամ ամենախտարեալ եղած ժամանակնին կանոնաւոր և միշտ իրարու յարմար են, մէկ խօսքով ասոնց մէջ կը տեսնուին երկրաչափական ձևերն. բայց կենդանի մարմնոց մէջ գտնուած ձևերն քիչ շատ կըր անկանոն և միշտ փոփոխելի են:

Երկու մեծ կարգ մարմնոց մէջ եղած տարբերութիւններն աւելի ազեկ հասկնալու համար, պէտք է քննենք թէ ինչ օրէնքներով և ինչպէս կատարելութեան վիճակնին կստանան:

Կենդանի մարմին մը, այսինքն տունկ կամ անասուն, միշտ իրեն նման ուրիշ էակէ մը կրնայ յառաջ գալ, որն որ յատկացեալ ժամանակէ մը ետքը սերմի, ձուի կամ հունտի (սերմն բուսոց) ձևով կզատուի, շարժման և կենաց զօրութիւնն առած. բայց անկենդան մարմին մը կրնայ ծնունդ առնուլ ամեն կողմերէ, այսինքն առանց միջնորդի, ամեն անգամ որ իր մօտը բաղադրող մասունքներն յաջող պարագայներու մէջ գտնուին. մարդս կարող է ամեն ժամանակ աղ, ջուր և այլն շինել, աղին, ջրին և այլն մասունքները պէտք եղած համեմատութեամբ մէկտեղելու ըլլայ: Նկենդան մարմնոց ծնունդը կամ սկիզբը Ֆիղլեքական և Քիմիական

օրէնքներէ կախումն ունի, ինչպէս ուշադիր քննիչ մը կրնայ լաւ հասկնալ, զի ամեն օր Քիմիան նոր մարմնոց գիւտն կրնէ. բայց կենդանի մարմնոց մը մէջ, ժամանակին զինքը ձևացնող բոլոր մասունքներուն սերմը, մինչև անգամ կատարելութեան վիճակը, ըսկիզբէն իր մէջը գոյ է. ինչպէս ծորենի հատի մը, կամ բարձր կաղնիին ծնունդ տուող հունտին մէջ, զանի հողին մէջը հաստատող արմատը, ուսկից ժամանակին իրեն սնունդը պիտի քաղէ, նոյն պէս օդին մէջ տարածուող ճիւղերն և տերեւներն արդէն իր մէջը կպարունակեն:

Բողբոջումն (germination) կամ այն պաշտօնը, որով այս տարբեր մասերն կամ անդամները իրենց պատուաստէն կելլեն, ոչ մէկուն ծնունդ կուտայ, հասցա խումբ մը երկայնութեամբ, թէ թանձրութեամբ, և իրենց սկզբնական կերպարանքնին կփոխեն, բուն իսկ իրենց յատկացեալ և յարմար ձևերն առնելու: Բայց ուշ կամ կանուխ մարմնոցն ոյժը կախի տկարանալ սնունդէն (nutrition) կծանրանայ, աճումն կդադարի, կենաց աղբիւրներն կսպառին, և մահն ալ ետեւէն կհասնի, որով կենդանի էակի մը գոյութեան մէջ, մէկ քանի որոշեալ ժամանակներ կրնանք նշմարել ինչպէս, ծնունդ, աճումն, դադարական վիճակ, որոնց կյաջորդէն զառամութիւն և մահ:

Կենդանի մարմին մը աճելու համար իրեն մասունքներուն մէջ պէտք եղած սնունդներն թափանցեցնող զօրութիւն մը կայ, (որուն բնագէտք կկոչեն ընդունելութիւն կամ մուտք իներքս), (intussusception) որուն գոյութիւնը կազմուածքին և կենաց ամենաագտակար եզրակացութիւնն է:

Երբոր անկենդան մարմին մը գննելու ըլլանք մի և նոյն կետերուն մէջ, ինչ մեծ տարբերութիւններ չենք կրնաք

գտնույթ. այս տեսակ մարմնաց ծնունդը ինչպէս որ վերը ըսինք բախտէն կախ եալ է. քանի որ իրեն նման մասնիկներ անոնց վրայ չաւելնան չեն կրնար մեծնալ, այսինքն մեծութիւննին ուսման չաւնի, ուսկից կհետեւի որ անկենդան մարմնաց աճումն ալ կըլլայ վերադրութեամբ կոչուած զօրութիւնը (juxtaposition): Օրորօրինակ ժայռ մը կրնայ յայնչափս մեծնալ մինչեւ որ դուրսէն արգելք մը, անոր մասնիկներուն մէջէն դաժ քաշողական զօրութիւնը (cohésion) ոչնչացնէ: Ինտութեան մէջ մարմնաց այս երկու մեծ բաժանման մէջ ուրիշ տարբերութիւններ ալ կրնանք գտնալ թէ որ զանոնք բաղադրող մասանց կազմութիւնը զններու ըլլանք, ինչպէս կենդանի մարմնաց կազմութեան մէջ կգտնուին, մարթ, միս, ոսկր, ջիւղ, տարբեր երակներ ուրոնց ամեն մէկը զատ պաշտօն ունին և բայց անկենդան մարմնաց բոլոր մասունքներն մի և նոյն կազմութիւնը կամ բաղադրութիւնը ունին, կենդանի մարմնաց՝ բոլոր մասունքներն լուծման և բաղադրութեան անդադար շարժումն ունին որ ան շարժմանն ալ կըսուի իրաւ և կտեւէ քանի որ դիւրագրգռութիւն (irritabilité) ըսուած զօրութիւնը իր մէջ կայանայ. անկենդան մարմնք միակնիւթոց ընդհանուր յատկութիւններն ունին, բայց միւսներն ասոնցմէ զատ նաեւս դիւրագրգռութիւն ըսուած յատկութիւնն ալ ունին որ է աղբիւր շարժման և կենսաց. անկենդան մարմններն պարզ կազմութեամբ մը ունենալնուն պատճառաւէ որ կրնան վերլուծութեամբ (analyse) իրենց սկզբանց վերածուիլ. և Բաղադրութեամբ (synthèse) կրկին իրենց նախկին վիճակն ստանալ, սակայն իրաւ է որ վերլուծութեամբ կրնամք կենդանի մարմնաց մը բաղադրութիւնը գտնալ, տարբեր մասունքներն որոշել, ասոնք հոս կը սահմանի մեր կարողութիւնը, կրնամք

կենդանի մարմին մը ոչնչացնել, բայց կրկին դանի կենդանացնել, ոչ երբեք: Ուրեմն մինչեւ հիմայ ըսածներնին աւելի ըմբռնելի ընելու համար մէկ քանի խօսքով կդասեմք զանոնք:

Ա. Կենդանի մարմնք կծնին սերունդով, բայց անկենդաններն քարշուղական զօրութեամբ:

Բ. Ինոնց տեղութիւնը սահման եալ է, բայց անկենդան մարմնաց սահման չունի:

Գ. Ինոնց ձևը կլօր և անկանոն, բայց միւսոցը կանոնաւոր բաղմանկիւնի և բիւրեղանման (cristalline):

Դ. Կենդանի մարմնաց աճումն սահմանաւոր և ընդունելութիւն (intussusception) կոչուած զօրութեամբն կըլլայ, իսկ անկենդանեացն միշտ վերադրութեամբ (Juxtaposition):

Ե. Ոմանց մասունքներն իրարմէ բոլորովին կտարբերին, ոմանցն ալ միշտ անփոփոխ կամ մի և նոյն են:

Զ. Ոմանց բաղադրութիւնը փոփոխելի և շփոթ, ոմանցն ալ պարզ և հաստատուն:

Է. Վերջապէս կենդանի մարմիններն նիւթոց ընդհանուր կոչուած յատկութիւններէն զատ, (irritabilité) դիւրագրգռութիւն ըսուածն ալ ունին, որ ասկեց անկենդանք բոլորովին զուրկ են:

Կհետեւի որ Ինական պատմութիւնը բոլոր տիեզերիս մարմինները երկուքի կբաժանէ ինչպէս որ ըսինք անկենդան և կենդանի մարմնք. Ա. ին կվերաբերին բոլոր հանգային նիւթերն ինչպէս, հող, ջուր, մետաղ և այլն. բայց կենդանի մարմին ըսելով պիտի իմանամք տունկ և անասուն:

Եւսն՝ շատ դիւրին է անասուն մը տունկէ մը դանաղանել. մարդ մը՝ կաշնիէն, կաղամբէ մը, յիրաւի մէկը՝ խառն կազմութեամբ ունեցող եակմընէ, կրնայ շարժիլ, իր կամայը համեմատուած տեղերն երթալ (locomotion),

կամք, փափաք, լսելու, հոտառութեան ճաշակի և շոշափելու զատ զատ զգալարանքներ ունի. ընդհակառակն նըշմարէ տունկմը, իր ծնած տեղը կմնայ, ոչ զինքը շարժող, ոչ կամքերն կատարող և ոչ փափաքներն լեցնող յատուկ անդամներ ունի, կացինը զանի կտոր կտոր կընէ և անանկ որ, ոչ մէկ նշան մը կարող է իւր ցաւերն յայտնել. սակայն իբրև անասուն մը կապրի, կմեծնայ ու կմեռնի: Հողին մէջ հաստատուած արմատներն ու օդին մէջ տարածեալ տերեւներն ու ճիւղերը զինքը կսնուցանեն, չունի մասնաւոր տեղ մը իւր սնունդը մարսելու: Տնկոց և անասնոց մէջ եղած ամենամեծ տարբերութիւնն է Բ. ին մէջ ջիւ ըլլալն, որն որ մասնաւոր պաշտօն մը կուտայ անասնոց, զգացողութիւն (sensibilité) ըսուածը, զոր տնկոց մէջ հազիւ թէ գտնուի. ահա այս զգացողութեան յատկութեամբն է որ անասունք կըզգան, կկամենան, կփափաքին և ուրիշ մարմնոց հետ, ջղային դրութիւնը (ինչպէս որ պիտի խօսինք) մի և նոյն կազմուածքը չունի ամեն տարբեր անասնոց մէջ. ընդհակառակն տունկ, ջիւ չունին, բայց պէտք չէ շփոթել գրգռողականութիւն (excitabilité) ըսուածը զգացողութեան հետ, որն որ ամեն կենդանի մարմին ունի. մէկ քանի տնկոց շարժումն ալ ահա այս յատկութենէն յառաջ կուգայ:

Նոսնոց կազմուածքը տնկոց կազմուածքէն շատ խառն է, արդարեւ տնկոց լուծման մէջ կգտնուի բազմախոր (cellulaire) և բազմանոթ (vasculaire) ըսուած հիւսկերն (tissus), բայց միւսոց մէջ կգտնենք, միս, ոսկոր, ջիւ, տարբեր երակներ և այլն:

Կան անանկ տունկեր ալ, որոնք անասնոց նման շարժմունքներ ունին, բայց միևնաձեռն անասունն է որ ուղած տեղը կրնայ երթալ:

Սնունդի կողմանէ եղած տարբե-

րութիւնները քննելու ըլլանք՝ կգտնենք որ անասունք, ամեն տեսակ կենդանի նիւթերէ կրնան սնունդ առնուլ, բայց տնկոց սնունդները միշտ անկենդան են, ինչպէս հող, ջուր, օդ և այլն:

Վերջապէս, լուծմամբ ուրիշ և գլխաւոր տարբերութիւն մըն ալ կընանք գտնել թէ անասնոց բաղադրութեանը մէջ չորս տարրական կազեր կան որոնք են ջրածին, թթուածին, բորականին և ածուխ:

Հարանոթի:

Ե. Գ. Դ.

Վ. Ը. Դ.

ՀԱՆԴԵՍ ՄԵՍՐՈՎՊԵԱՆ

Եյս անունով ամատեւոր մը տեսնուի սկսաւ, որոյ խմբագիրք Պ. Թովմաս Պ. Պէռեանց և Պ. Սարգիս Բարսեղեան կխոստանան ըստ իւրեանց կարի փորձիկ ծառայութիւն մ'ընել լճգիս՝ ուսումնական, բանասիրական և այլն և այլն յօգուածներով:

Կողմունք իրենց այս ձեռնարկութիւնը և կմաղթեմք որ իրենց նպատակին հասնիլ յաջողին:

Տեորիս ստորագրութեան տեղերն են Մայրաքաղաքս Պ. Ո. Յ. Բիւրքձեան տպարանը, և Շթագիւղ Վերծանութեան Թանգարանը:

Տարեկան գինն է 60 զուրուշ կանխիկ:

Եյս Տեորին առաջին թիւը զԹԱՆԳԱՐԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԳՈՅՈՐ բաւական գովելէն ետքը՝ անոր մէջի գտնուած երգերուն մէկուն մէկ վերպակն ալ ուղղելը իրեն առաջին նիւթ ըրած է:

Կխոստովանիմք զայս և ուրիշ ասոր նման փոքր վերպակներ ալ, զորոնք ուղղելը մեզ միայն կվերաբերի, խոստանալով ուղղել շարունակելի տետրերուն երկրորդ թուոյն մէջ:

DECLARATION

1800

ARTICLE I

1. The United States of America, do hereby certify that the following is a true and correct copy of the original of the same, as the same appears from the records of the said State.

ARTICLE II

1. The United States of America, do hereby certify that the following is a true and correct copy of the original of the same, as the same appears from the records of the said State.

ARTICLE III

1. The United States of America, do hereby certify that the following is a true and correct copy of the original of the same, as the same appears from the records of the said State.

DECLARATION

1. The United States of America, do hereby certify that the following is a true and correct copy of the original of the same, as the same appears from the records of the said State.

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒ 7. ՅՈՒՆԻՍ 1.

ԱԶԳԱՅԻՆ

1. Յունիս 10ին Ամենագաթիւ Սրբազան Հօր Բերայ գալը :
2. Նարեկեան վարժարանի աշակերտներէն մէկին բանախօսութիւնը :
3. Տեսութիւն Աղգային վարժարանաց :
4. Տաճար Մուսայից :
5. Պ. Մեսրոպ Ճէլարեանին վկայական ստանալը :
6. Նամակ մը :

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

1. Թուալէտի եւ գեղեցկացուցիչ դեղոց . . . . .
2. Կարեւոր դիտողութիւն մը :
3. Օգտակար խօսակցութիւնք Խօս. ԺԱ. :
4. Ճանձերը սպաննելու . . . . .

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

1. Մարգուս Երկրագունտին զանազան կողմերն . . . . .
2. Ուսումնական խօսակցութիւնք Խօս. ԺԲ. :
3. Արքունի Բժ. Դպ. Կանոնադրութիւնը :
4. Վարդ Հանդէս Մեսրոպեան :
5. Բնական պատմութիւն :

ՕՐԱԳՐԻՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

1. ԿԻՆԻԿԵ անուն այս օրագիրը հիմախօս հիմայ տախտ անգամ մը կ'ելլէ 24 էրես :
2. Տարեկան դինը կանխիկ 400 դուռուշ է :
3. Դուրս խրկուելք օրագիրներուն ճամբուն ծախքը առնողին վրայ է :
4. Ստորագրութեան տեղին են :
ՂԱՆԱԹԻԱ. Յովհաննու Միւհէնտիսեան տպարանը :
Կ. ՊՕԼԵՍ. Ընթերցասիրաց Ընկերութեան ընթերցարանը Մեծ Կոր
Խանի վերի դուռ թիւ 6 :